

SAHABE NESLİNİN YETKİN MİZAH USTASI: İBN EBÛ 'ATÎK

Hüseyin GÜNDAY
Öğr. Gör. Dr., Uludağ Ü. İlahiyat F.
hgunday@hotmail.com

Özet

Klâsik Arap edebiyatı kaynakları, Emevi ve Abbasi dönemlerinde yaşanan bazı olayları mizahi perspektifle sunan nükteli anlatılara geniş bir yer ayırmıştır. Müslüman mizahının önde gelen isimlerinden İbn Ebû 'Atîk, ilk kuşak Müslümanlarınca sergilenen mizahın bazı seçkin örneklerini veren önemli bir tarihsel figürdür. Bu makale ona nispet edilen ve bir bölümü edebe mugayir bir tarzda kurgulanmış olan anekdotik malzemeyi konu ve tema açısından irdelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Klâsik Arap Edebiyatı, Mizah, Anekdot, İbn Ebû 'Atîk.

THE WITTY OF THE CAMPANION GENERATION: IBN EBÛ 'ATÎK

Abstract:

The sources of classical Arabic literature devoted many pages for the humoristic narratives that occurred in the Umayyad and Abbasid periods. One of the preeminent figures of Muslim humor and as a historical personage, İbn Ebû 'Atîk, introduces us with some examples of the anecdotal narrations which the early Muslim generations produce. This article aims to study his epigrammatic materials both in theme and topic, some of which have an immoralist shade.

Keywords: Classical Arabic literature, Humour, Anecdote, İbn Ebû 'Atîk.

Giriş

Çağının en önemli nüktedanlarından biri olarak kabul edilen İbn Ebû 'Atîk¹ (ö.110/728'den sonra) kaynaklarda hayatına dair oldukça sınırlı miktarda biyografik malumat bulunmasına rağmen, bilhassa sahabe ve tabiin nesillerinin sosyal hayatlarına, siyasi çekişmelerine, henüz şekillenmekte olan hadari yaşamın (şehir hayatının) değişik alanlarına (seküler şiir, şarkı icrası, eğlence hayatı vb.) adapte olabilme kabiliyetine ilişkin önemli ayrıntıları dikkate sunması bakımından göz ardı edilmemesi gereken tarihsel bir şahsiyettir.² Bu makalenin amacı klasik Arap mizahının önemli figürlerinden İbn Ebû 'Atîk'in, bir bölümü '*edepsizler edebiyatı* (أَدَبُ الْمُحْسُونَ) kategorisine dâhil edilmesi mümkün olan mizahi anlatılarını konu ve tema açısından irdelemek, bundan daha da önemlisi, dindarlığın en iyi temsil edildiği düşünülen çağlardan tabiin nesli döneminde dahi, seküler karakterde nitelikli mizah örneklerinin verilebildiğini ortaya koymaktır.

A. Künyesi ve hayatı

'Askalânî'nin verdiği bilgiye göre tam künyesi Muhammed b. Abdullah b. Ebû 'Atîk Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Siddîk'tır.³ Müberred *el-Kâmil fi'l-lüga ve'l-edeb*'inde İbn Ebû 'Atîk'in dört göbekten sahabe bir şahsiyet olduğuna (kendisi, babası Abdurrahman, dedesi Ebû Bekir es-Siddîk, dedesinin babası Ebû Kuhâfe) dikkat çeker ve bu durumun diğer hiçbir sahabe için söz konusu olmadığını belirtir.⁴

Tarih, edebiyat ve mizah kitaplarında 40 kadar anekdotunu tespit edebildiğimiz İbn Ebû 'Atîk'in hayat hikâyesine dair sistematik bilgi vermek neredeyse imkânsız görünmektedir. Zira elimizdeki kaynaklar onun doğum ve ölüm tarihlerini vermekte dahi cimri davranmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada biz, sözü edilen kaynaklarda ona nispet edilen anekdotlardan hareketle birtakım tahlillerde bulunmaya ve ona ait bir şahsiyet profili oluşturmaya çalışacağız. Bu vesileyle aktaracağımız rivayetler sayesinde yaşamının ve şahsiyetinin oldukça sınırlı bir bölümünün aydınlatılabileceğini düşünmekteyiz.

¹ Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîhu âdâbi'l-'Arab* (I-II), haz. Muhammed el-Menşâvî, Abdullah el-Bahkîrî, Mektebetü'l-İmân, 1.Baskı, Mısır, 1940, I, 104.

² Bkz. Corc Ebu'd-Denîn'in, <http://www.alfaseeh.com/vb/showthread.php?t=32663> sayfasından açılan Nazra müceze fi kitâbi *Nâkidu'l-Hicâz: İbn Ebû 'Atîk* (Yazar: Abdülazîz 'Atîk) başlıklı makalesine.

³ İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (I-XII), Dâiretü'l-ma'ârifî'n-nizâmîyye, 1.Baskı, Hindistan, 1908, XII, 271.

⁴ el-Marsîfî, Seyyid b. Ali, *Rağbetü'l-âmil min kitâbi'l-Kâmil* (I-VII), Dârü'l-Fârûk li't-tbâ'a ve'n-neşr, Kahire, t.y., V, 234.

B. Nüktedanlığı

İbn Ebû 'Atîk, kelimenin teknik manasıyla bir nüktedan değildir. Zaten dönemin karakteri bakımından onun hakkında böyle bir tanımlamanın doğru olmayacağı aşıkârdır. Ancak klasik kaynaklarda kendisinden söz edilirken

Sayfa | 161

صَاحِبُ هَزْلِ وَهَوٍ // مِنْ نُبَلَاءِ قُرَيْشٍ وَطُرُقَائِهِمْ // عَلَبَتْ عَلَيْهِ الدُّعَابَةُ وَشَهَرَ بِهَا //

لَهُ نَوَادِرٌ مُسْتَنْظَرَةٌ // كَانَ أَحَلَى النَّاسِ فُكَاهَةً وَأَطْرَفُهُمْ مُزَاحًا

biçiminde şakacı mizacına ve nüktedan kişiliğine işaret eden bazı ifadelere yer verilmiş olması, onun bir mizah figürü olarak değerlendirilebileceğini ima etmektedir. Nitekim Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ* adlı eserinde İbn Ebû 'Atîk'i, Eş'ab, Ebü'l-Ġusn, Cuhâ, Ebü'l-'İber, Ebü'l-'Anbes, İbnü'l-Cessâs ve Mezîd el-Medenî gibi ilk devir nükte erbabının (*ashâbu'n-nevâdir*) önemli isimlerinden biri olarak değerlendirir.⁵

Nevâdir kitaplarında yer verilen bir tarihi anekdotta, İbn Ebû 'Atîk, en kritik durumlarda bile mizaha kapı aralayan şakacı kişiliğiyle tasvir olunmaktadır. Hikâye kahramanlarından birinin Hz. Aişe, konunun ise en ciddi mesele olan ölüm olduğu bir rivayette, onun olayları şakaya bağlama yönündeki eğilimi dikkat çekmektedir:

Anekdot-1

İbn Ebû 'Atîk, ölüm döşeğinde yatmakta olan Hz. Aişe'yi ziyaret ettiğinde "Canım sana feda olsun ey müminlerin annesi, nasılsın?" diye konuşmasına başlayınca, Hz. Aişe "Gerçekten benimkinin yerine kendi canını feda eder misin?" diye takılmak istedi. İbn Ebû 'Atîk hemen "Şayet ölmeye kararlıysanız tabi ki hayır!" dedi, "Ben o sözü, yaşayacağınızı ümit ederek söylemiştim". Bunun üzerine Hz. Aişe "Şu durumda bile şaka yapmaktan geri durmuyorsun!" dedi.⁶

Anlaşıldığına göre İbn Ebû 'Atîk'in nüktedanlığı, şöhreti kimi çevrelerce suistimal edilmeye teşebbüs edilecek ölçüde yaygın ve etkindi. Nitekim Câhız, *Kitâbu'l-biğâ'l*inde aktardığı ve İbn Ebû 'Atîk'in adının da karıştırıldığı bir anekdotun kimi Râfizî çevrelerce uydurulduğunu iddia etmektedir. Sözü edilen meşhur rivayet şöyledir:

⁵ el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ* (I-XIV), Dârü'l-kütübî'l-mısıriyye, 1922, I, 513.

⁶ el-Husrî, el-Kayravânî, *Cem'ul-cevâhir fi'l-mûlah ve'n-nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dârü'l-cil, Beyrut, 1987, s. 55; el-Husrî, el-Kayravânî, *Zehrü'l-âdâb ve semerü'l-elbâb* (I-II), thk. Yûsuf Ali Tavîl, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 1997, I, 230; es-Se'âlibî, *Letâifü'z-zürefâ min tabakâtil-fudalâ (el-Lütf ve'l-letâif)*, thk. Adnân Kerîm er-Receb, ed-Dârü'l-'Arabîyye li'l-mevsû'ât, 1.Baskı, Beyrut, 1999, s.80; el-Kütübî, el-Vatvat, Ebû İshak Burhaneddin, *Gurerü'l-hasâisi'l-vâziha*, Dârü Sa'b, Beyrut, s. 221; el-Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Huseyn, *Nesrü'd-dürr fi'l-muhâdarât* (I-VII), thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 2004, VII, 176.

Anekdot-2

Rivayete göre Kureyşli iki kabile arasında bir anlaşmazlık meydana gelmiş, Hz. Aişe de iki hasmın arasını bulmayı umarak hemen bir katır temin edip yola koyulmuştu. Hz. Aişe katır üzerinde malum mahalle doğru giderken İbn Ebû 'Atîk ile karşılaştı. İbn Ebû 'Atîk kendisine "(Katır üzerinde) nereye böyle, ey müminlerin annesi?" diye sorunca o da "Nizalaşmakta olan şu iki kabileyi sulh etmeye" karşılığını verdi. Bunun üzerine İbn Ebû 'Atîk şöyle bir nükte yaptı: "Allah rızası için geri dönün. Zira daha, deveye binip gittiğiniz o günde meydana gelen hâdiselerin (Cemel Vakasının/يَوْمَ الْحَمَلِ) yaralarını sarabilmiş değilken, katır üzerindeki bu gidişinizin ardından patlak verecek hâdiselerden (Katır Vakası/يَوْمَ الْبَعْلَةِ) nasıl emin olabiliriz?!" Hz. Aişe bu sözlere gülüp yoluna devam etti.⁷

Bununla birlikte, mizah anlayışı bakımından İbn Ebû 'Atîk'i, hem çağdaşı emsallerinden hem de müteakip nükte erbabının pek çoğundan farklı kılan temel bir hususiyet söz konusudur. O da, edebiyatta ve mizahta açık saçık ibare ve ifadelere imkân tanıyan *mücûn* (müstehcen edebiyat) ekolünün popüler simalarından farklı olarak, onun, edepsizliği teorik ve pratik düzlemde belirgin biçimde kategorilendirmiş olmasıdır. Dolayısıyla, Câhız'ın da aktardığına göre İbn Ebû 'Atîk, gerek nüktelerindeki gerekse nesiplerindeki müstehcen tasvir ve ibareleri sadece edebi bir çeşni olarak kullanmış, pratikte ise son derece mazbut ve muhafazakâr bir yaşam sürmüştür.⁸ İbn Hamdûn, *et-Tezkire*'sinde buna yakın şeyler söyler. Özel yaşamında haram ve helallere titizlikle riayet eden bir şahsiyet olmasına rağmen, dili, sanki bunun aksi yönde bir hayat sürüyormuşçasına müstehcenliğe ve erotizme cevaz verir.⁹ Müberred'in ifadesine göre de aslında o Kureyş'in önemli âbid şahsiyetlerinden olduğu halde, kaba mizah çerçevesinde değerlendirilebilecek bazı nüktelerini kelimenin teknik manasıyla komedi sanatının bir gereği olarak sergilemekteydi.¹⁰ Temelde bir çelişki gibi görünen bu durum, onun biyografisine dair verilen bilgilerde özellikle vurgulanmıştır. Sözelimi Nüveyrî, İbn Ebû 'Atîk'i bir taraftan *كَانَ ذَا وَرَعٍ وَعَفَافٍ وَشَرِيفٍ* (takva, iffet ve ehl-i namus biriydi) biçiminde tarif ederken, diğer taraftan *وَكَانَ كَثِيرَ الْمُحْوَنِ* (sık sık bel altı espriler yapardı) kaydıyla onun müstehcen nüktelere düşkün tabiatına da işaret eder.¹¹

⁷ *Cem'ü'l-cevâhir*, s. 4; *Nesrû'd-dürri*, VII, 177; el-Gazzî, Ebû'l-Berekât, *el-Mürâh fi'l-müzâh*, Haz. Es-Seyyid el-Cemîl, Matba'atu'l-medenî, 1.Baskı, Kahire, 1986, s. 31-32; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdüniyye* (I-X), Dârü Sâdır, nşr. İhsân Abbâs, Bekr Abbâs, 1. Baskı, Beyrut, 1996, IX, 372; İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, (I-LXX), thk. 'Amr b. Ğarâme el-'Amravî, Dârü'l-fikr, 1. Baskı, Beyrut, 1995, XXXII, 241, 243.

⁸ el-Câhız, *Kitâbü'l-hayevân* (I-VIII), nşr. Muhammed 'Abdusselâm Hârûn, Dârü'l-cil - Dârü'l-fikr, Beyrut, 1988, II, 84.

⁹ *et-Tezkiretü'l-Hamdüniyye*, IX, 371;

¹⁰ *Rağbetü'l-âmil min kitâbi'l-Kâmil*, V, 234

¹¹ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnü'l-edeb* (I-XXXIII), thk. Müfid Kumeyha, Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1.Baskı, Beyrut, 2004, IV, 7.

Kanaatimize göre İbn Ebû 'Atîk'in Hz. Aişe'nin yeğeni ayrıca Hz. Ebû Bekr'in torunu durumundaki bir sahabe oluşu, onunla ilgili böyle bir kategorizasyonu zorunlu kılmışa benzemektedir. Bununla birlikte dilindeki sivrilik, müstehcenliğe yatkınlık, en önemlisi de hadiselerle yaklaşımındaki dobralık ona ait edebi mizahın belirgin karakteristikleridir. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında, onun bu gibi özellikleri yansıtan mizah anlayışının çeşitli yönleri üzerinde durulacak, her başlık, onu örnekleyen karakteristik metinlerle desteklenecektir.

1. Bir betim ustası olarak İbn Ebû 'Atîk

Görülen bir nesne ya da durum üzerine sıra dışı teşbihler yapma sadece klasik Arap edebiyatına değil, klasik mizaha da malzeme sağlayan önemli bir edebi çaba biçimidir. Bu alanın nadide örneklerinden birkaçı İbn Ebû 'Atîk tarafından sergilenmiştir. Örneğin aşağıdaki ilk hikâyede, bir bahçenin küçüklüğü, mücûn sınıfına dâhil edilebilecek nefis bir tasvirle dile getirilmekte, diğerinde ise zenci tenindeki siyahlığın koyuluğu mübalağalı bir üslupla anlatılmaktadır:

Anekdot-3

İbn Ebû 'Atîk bir dostuna ait son derece küçük ölçekli bir bahçeyi gördüğünde hemen şu yorumda bulundu: “Kıç kadar olan bu bahçeyi bir o...uruk dahi gübreleyebilir!”¹²

Anekdot-4

Bir defasında İbn Ebû 'Atîk simsiyah tenli bir kadın görmüş ve hemen “Bu kadındaki siyahlık, yeryüzünün bütün dilberlerine ben niyetine dağıtılsa yeter de artar bile!” demişti.¹³

Sataşma konulu aşağıdaki hikâye örneğinde ise İbn Ebû 'Atîk isim ile müsemma arasındaki zıtlığı ustaca yakalamış ve bunu manzum olarak ifade etmiştir:

Anekdot-5

Bir defasında İbn Ebû 'Atîk, karşılaştığı bir adamın adının *Vessâb* (atılğan), köpeğinin adının ise *Amr* olduğunu öğrendiğinde “Ne büyük bir tezat!” dedikten sonra hemen şu beyitleri söylemişti:

فَلَوْ كَانَ مِنَ التَّوْفِيقِ قَدْ أُعْطِيَ أَسْبَابًا
لَسَمَى نَفْسَهُ عَمْرًا وَسَمَى الْكَلْبَ وَتَابًا

¹² et-Tevhîdî, Ebû Hayyân, *el-Basâir ve'z-zehâir* (I-IX), thk. Vedâd el-Kâdî, Dâru Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 1988, VII, 76.

¹³ *el-Basâir ve'z-zehâir*, IX, 195; *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, IX, 397; ez-Zemahşerî, *Rebî'u'l-ibrâr ve füsûsu'l-ahbâr* (I-II), thk. Târik Fethî es-Seyyid, Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 2006, II, 265.

Akıldan yana nasibi olmuş olsaydı kendi adını '**Amr**, köpeğinin adını da **Atılgan** koyardı.¹⁴

2. İbn Ebû 'Atîk nüktelerinde 'katır' figürü

Çöl koşullarında rahat ve güvenli seyahat etmenin en güvenli araçları deve ve at olduğu halde, Arap kültüründe katır da bir binek hayvanı olarak istihdam edilmiştir. Nispeten daha az görülen bir uygulama olmasından ötürü, Câhız, katıra binmeyi tercih edenleri *Kitâbu'l-biğâl*'inde özellikle tanıtmaya ihtiyacı duymuştur.¹⁵ Sözü edilen kişilerden biri de İbn Ebû 'Atîk'tir. Dolayısıyla İbn Ebû 'Atîk'le ilgili rivâyetlerin bir bölümünde katır, dikkati çekecek biçimde anlatıma dâhil edilen bir ara figürdür (bkz. 6, 15, 20 no'lu anekdotlar). Muhtemelen, yukarıda zikrettiğimiz 2 no'lu anekdotun kendisine izafe edilme sebebi de, katıra binme düşkünlüğünün herkesçe biliniyor olması olabilir. Bunlardan başka, katırın merkezi motif olarak işlendiği bir hikâye örneği de şöyledir:

Anekdot-6

Bir defasında Mervân b. el-Hakem, İbn Ebû 'Atîk'e, Hz. Hasan'a ait bir katır çok beğendiğinden söz etmişti. İbn Ebû 'Atîk Mervân'a, "*Eğer onu sana getirirsem benim 30 ayrı ihtiyacımı görür müsün?*" diye sordu. "*Evet*" cevabını alınca da kafasındaki planı anlatmaya başladı: "*Bak şimdi: akşam olup da insanlar sohbet için bir araya geldiklerinde ben lafi Kureyş'in üstünlüğüne getirecek, fakat Hasan'ın adını hiç anmayacağım. Sen sırf bu yüzden beni azarlayacaksın, gerisi benim işim*".

Akşam olunca insanlar sohbet halkalarını oluşturdu, İbn Ebû 'Atîk de planladığı gibi Kureyş'in meziyetlerini bir bir saymaya başladı. Mervân "*Ebû Muhammed'den (Hasan'dan) hiç bahsetmedin! Hâlbuki o, meziyetleri bakımından buradaki herkesi geride bırakır?*" deyince İbn Ebû 'Atîk "*Efendim, şu an için konumuz Kureyşin eşrafı. Eğer mevzu bahis Kureyşli peygamberler olsaydı onu herkesten önce zikrederdik!*" diye muazzam bir iltifatta bulundu.

Sohbet bitip de meclis dağılmaya başlayınca Hz. Hasan katırına binmek üzere dışarı çıktı, İbn Ebû 'Atîk de arkasından onu takip etti. İbn Ebû 'Atîk'in övgü dolu sözlerinden memnun kalan Hz. Hasan tebessüm ederek "*Bir ihtiyacın var mı?*" diye sordu. O da bir katıra ihtiyacı olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hasan bindiği katırdan inerek onu İbn Ebû 'Atîk'e hediye etti.¹⁶

¹⁴ *el-Mürâh fi'l-müzâh*, s. 37; el-İsfehânî, Râgıb, *Muhâdarâtü'l-üdebâ* (I-V), nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd, Dârü Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 2004., II, 664.

¹⁵ el-Câhız, *Kitâbü'l-biğâl*, http://search.4shared.com/postDownload/hu5nPRd5/_online.html adresinden açılan pdf formatlı kitap, s. 3-8.

¹⁶ *Târîhu Dimesşk*, XXXII, 243; *Cem'u'l-cevâhir*, s. 54; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve ebnâu enbâi'z-zemân* (I-VII), thk. İhsan 'Abbâs, Dârü Sâdir, Beyrut, 1994, II, 67; *Rağbetü'l-âmil min kitâbi'l-Kâmil*, V, 236; *Nesrü'd-dür*, VII, 178; *et-Tezkiretü'l-Hamdüniyye*, VIII, 222;

3. İbn Ebû 'Atîk'in müzik savunusu

İbn Ebû 'Atîk'in yaşadığı dönem, geniş kitlelerin, farklı sosyal yapıların ve çeşitli etnik unsurların bedâvetten hadârete başdöndürücü bir hızla evrildikleri, Arap ve İslam tarihi açısından kritik sayılabilecek gelişmelerin yaşandığı önemli bir sürece işaret eder. Bu sürece ilişkin olarak, *edeb* literatürünün temsilci niteliğindeki bazı kaynaklarında İbn Ebû 'Atîk'e nispetle yer alan birkaç tarihî anekdot, sahabe kuşağına mensup bir şahsın, bir eğlence vesilesi olarak musikiye bakışını yansıtmaya bakımından oldukça manidardır. *el-Eğânî* ve *Nihâyetu'l-erab* müelliflerinin verdiği bazı bilgiler ışığında, İbn Ebû 'Atîk'in, dostları Ömer b. Ebû Reb'â (ö.93/711-12) ve el-Ahvas el-Ensârî (ö.105/723) ile birlikte devrin önemli müzisyenlerinden ünlü besteci ve şarkıcı Cemîle'yi özel olarak ziyaret ettikleri, onun musiki meclisinden istifade ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁷ Ancak bundan daha da önemlisi, vali Osman b. Hayyân el-Murrî tarafından Medine'de uygulanan müzik yasağının delinmesinde onun ortaya koyduğu çabanın ve sağladığı katkının ifade ettiği derin anlamdır. Bu bakımdan aşağıdaki anekdot İslam müzik tarihi açısından özel bir önem ve belgesel bir değer taşımaktadır:

Anekdot-7

Osman b. Hayyân el-Murrî Medine'ye vali olarak atandığında Kureys'in ve Ensâr'ın önde gelenleri bir araya geldi ve tebrik için onu ziyaret edip "*Yapacağın en hayırlı hizmet, şarkı söylemeyi ve ölümlere ağıt yakmayı insanlara yasaklamandır*" tavsiyesinde bulundu. Osman eşrâfın bu talebini makul karşılayarak üç gün zarfında bunu sağlayabileceğini söyledi.

Bu hadisenin üçüncü gecesinde İbn Ebû 'Atîk Medine'ye gelerek yükünü meşhur şarkıcı kadın Sellâme ez-Zerkâ'nın avlusunda indirdi ve ona "*Kendi hanemden önce senin evini ziyaret ettim, bu iyiliğimi unutma!*" diye takıldı. Sellâme "*Galiba burada olup bitenlerden haberin yok senin*" dedi ve olanları hikâye etti. İbn Ebû 'Atîk de onu "*Hele sabah olsun bakalım, ben kendisiyle görüşürüm. Sana bir zarar gelmez*" diye teselli etti.

Ertesi sabah İbn Ebû 'Atîk, müsaade alıp Osman b. Hayyân'ı ziyaret etti. Onu güzelce selamlayıp "*Şarkıyı ve ağıtı yasaklamanız gerçekten de en faziletli icraatınız*" diye damardan bir giriş yaptı. Osman "*Medine ahalisi böyle istedi*" deyince İbn Ebû 'Atîk sözüne şöyle devam etti: "*Allah'a şükür buna muvaffak da oldunuz. Ancak ben mesleği şarkıcılık olan ve bundan tövbe etmiş bulunan bir hanımefendinin elçisi sıfatıyla, zatı âlinizden, Hz. Peygamberin kabrine komşu olmama engel olmamanızı istirham edeceğim (zira Sellâme sebebiyle Medine'ye gelince Hz. Peygamber'in ravzasına da komşu oluyorum)*". Osman "*Öyleyse senin vesilenle onun Medine'de*

¹⁷ el-İsfehânî, Ebû'l-Ferec, *el-Eğânî* (I-XXIV), thk. Semîr Câbir, Dâru'l-fikr, 2.Baskı, Beyrut, ty., VIII, 215-17; *Nihâyetü'l-erab*, V, 45-46; el-Ahvas el-Ensârî, *Ş'ru'l-Ahvasi'l-Ensârî*, thk. 'Âdil Süleyman Cemâl, Şevki Dayf, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 2.Baskı, 1990, s. 45.

kalmasına göz yumabilirim” deyince İbn Ebû ‘Atîk “Bu şekilde olmaz! Çünkü diğerleri de senin yakını bırakmazlar. Bence sen bu kadını çağırt, durumuna iyice bir bak. Gerçekten bir şarkıcı olarak kalmasına izin verilebilecek türdense ona göre karar ver”. Nihayet Osman bu teklife sıcak bakarak kadını çağırttı.

Sayfa | 166

İbn Ebû ‘Atîk, Sellâme’ye valinin huzuruna girmeden önce mazbut bir kıyafet giyinişine eline de bir tespih almasını söyledi, o da bu vaziyette huzura girdi. Kadın içeride öncelikle valinin ecdadının deruhte ettiği hizmetlerden sitayişle bahsetti ve bu durum muhatabını ona karşı ısındırdı. Daha sonra İbn Ebû ‘Atîk, Sellâme’ye “Vali hazretlerine bir şiir oku bakalım” dedi, o da okudu ve bu valinin pek hoşuna gitti. Arkasından “Şimdi de birkaç şarka sözü mırıldansana” dedi, Sellâme de birkaç beyit terennüm etti. Bu, valiyi daha da coşturdu. İbn Ebû ‘Atîk, “İşin içine biraz nağme ve melodi de katsana” deyince Sellâme biraz daha coşkulu okuyarak valiyi mest etti.

Osman’ın yeterince kıvama geldiğini düşünen İbn Ebû ‘Atîk, “Hanımefendinin musiki icrasını bir de kâmil dinleseniz, bayılırsınız” deyince Osman dayanamadı ve “Hadi sergilesin bakalım yeteneğini!” dedi. Bunun üzerine Sellâme

سَدَّدَنَّ خِصَاصَ الْمُحْتَمِ لَمَّا دَخَلَتْهُ
بِكُلِّ بَنَانٍ وَاضِحٍ وَجِيْبِ

şarkısını okumaya başladı. Osman, Sellâme’nin okuyuşunu dinleyince oturduğu divandan kalkarak kadının önünde durdu ve “Vallahi senin gibi bir sanatçı Medine’yi terk etmemeli” dedi. İbn Ebû ‘Atîk hemen söz alıp “O takdirde insanlar Sellâme’ye torpil geçildiğini iddia edecekler” deyince, Osman “Tamam peki, hepsi Medine’de kalsın” dedi ve bu hususta umumi bir izin verdi.¹⁸

Aşağıdaki iki anekdotta ise, yine İbn Ebû ‘Atîk’in müzik fenomenine yaklaşımındaki tabiliğın ipuçlarına rastlamaktayız:

Anekdot-8

Birgün İbn Ebû ‘Atîk, Zübeyr b. ‘Avvâm’ın oğlu ‘Urve’nin bulunduğu bir ilim halkasına dâhil olmuştu. İbn Ebû ‘Atîk bir ara dalarak

أَمْ تَرَىٰهَا لَا يُبْعِدُ اللَّهُ دَارَهَا
إِذَا مَا مَشَتْ فِي مَشِيهَا كَيْفَ تَصْنَعُ

Bir göreydin o dilberi çalımla nasıl yürüyor; ki yurdunu uzak etmesin benden Allah.

şeklinde başlayıp devam eden bir şarkının sözlerini mırıldanmaya başladı. ‘Urve “Fesüphanallah! Böyle bir mecliste söylenecek şey mi bu?” diye hayretini ifade edince,

¹⁸ Cem’u’l-cevâhir, s. 54; el-Eğânî, VIII, 355; İbn ‘Abdi Rabbih, el-‘İkdü’l-ferîd (I-IX), thk. Müfid Muhammed Kumayha, Dârü’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1983, VII, 54; Rağbetü’l-âmil min kitâbi’l-Kâmil, V, 236-38; Nesrü’l-dürri, VII, 179; et-Tezkiretü’l-Hamdüniyye, IX, 38; Nihâyetü’l-ereb, V, 57.

İbn Ebû 'Atîk "Yemin ederim, aynı şarkıyı güzel yüzlü, endamı yerinde bir ahu söylemiş olsaydı gıkın çıkmaz, mest olurdun!" dedi.¹⁹

Anlaşıldığına göre İbn Ebû 'Atîk, şarkı sözlerine kaynak teşkil eden şiir fenomeninden haberdar olduğu gibi, onların bestelenmesi ile ortaya çıkan müzikten yana da zevk-i selim sahibi idi. Dostları zaman zaman kendisine gelerek bazı şarkı sözlerini terennüm ediyor, okunan parçaların sanatsal açıdan değerine dair ondan yorumlar alıyordu. Bunlar aynı zamanda şiir tenkidinin de ilk örneklerini teşkil etmektedir:²⁰

Anekdot-9

Bir defasında Abdullah b. Cafer (ö.80/700), "Filanca cariyem sana bir şarkı okusun da bak, kendini kaybedersin!" dediğinde, İbn Ebû 'Atîk "Okusun bakalım, eğer canımdan olursam senden diyet falan istemeyeceğim" diye bir latife yaptı. Böylece Abdullah, İbn Ebû 'Atîk'i evine götürdü ve gece geç saatte uykusunu böldüğü cariyesine "Hadi misafirimize güzel bir şarkı oku bakalım" dedi, o da okumaya başladı:

بِجَوَاكُ صَبْرِي الْعُدُولُ نَكَالًا وَجَدَ السَّبِيلَ إِلَى الْمَعَالِ فَعَالًا
وَنَهَيْتَ نَوْمِي عَنْ جُمُونِي فَأَنْتَهَى وَأَمَرْتَ لَيْلِي أَنْ يَطُولَ فَطَالًا

Aşkından dolayı kınayıcıların hışmına uğradım, bana demediklerini bırakmadılar. Sevgilim! Sen uykuyu haram ettin gözlerime, uyku diye bir şey yok artık. Gecelerimin uzamasını buyurdun, onlar da uzadıkça uzuyor sayende.

İbn Ebû 'Atîk bu sözleri duyunca adeta mest oldu kendini yere atarak Abdullah'a hitaben şu ayeti okudu:

﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ﴾

Yan üstü yere düştüklerinde onlardan hem kendiniz istifade edin, hem de ihtiyacı gizleyen ve gizlemeyen garibanlara verin. (Hac:36)²¹

4. Gönül ilişkilerine hoşgörülü yaklaşımı

İbn Ebû 'Atîk nüktelerinin hatırı sayılır bir bölümü, kadın-erkek ilişkilerini olabildiğince gerçekçi tarafıyla ele almakla birlikte, özellikle âşık-maşuk ilişkilerinde yaşanan komik hadiselerle odaklanmıştır. Bu rivayetlerde dikkatimizi çeken şey, onun gençler arasındaki gönül ilişkilerine saygı duyması, hatta sevgililerin bir araya gelmesi için yer yer özel çaba içine girmesidir. Bu bapta zikredeceğimiz anekdotların bir bölümü, bize, eski âşıkların birbiriyle mesajlaşma usülleri hakkında bilgi vermesi

¹⁹ Nesrû'd-dürr, VII, 180.

²⁰ Bkz. <http://www.alfaseeh.com/vb/showthread.php?t=32663> sayfasından açılan Nazra müceze fi kitâbi Nâkidu'l-Hicâz: İbn Ebû 'Atîk (Yazarı: Abdülaziz 'Atîk) başlıklı makaleye.

²¹ el-'İkdü'l-ferîd, VII, 23-24.

bakımından folklorik bir değer de taşımaktadır. Sözelimi aşağıdaki müteselsil üç örnekte, sevgililerin birbiriyle haberleşme yöntemi olan ‘ateş isteme’ ve ‘taş atma’ ritüelleri her bir hikâyede dramatik aşamayı tırmandıran temel öğelerdir:

Anekdot-10

İbn Ebû ‘Atîk’in bir cariyesi, onun da oynadığı bir sevgilisi vardı. Bu genç her akşam kapıya gelir, “*Komşu, ateşiniz var mı?*” diye seslenir, mesajı alan cariyeye de çakmak taşı verme bahanesiyle dışarı çıkardı.

Birgün cariyenin bahçede bulunduğu bir sırada bu genç yine kapıya geldi ve “*Komşu, ateşiniz var mı?*” diye seslendi. Mevzuyu bilen İbn Ebû ‘Atîk içeriden seslendi: “*Çakmağımız şu an bahçede geziniyor!*”²²

Anekdot-11

Bir defasında İbn Ebû ‘Atîk Ensar’dan bir dostuyla birlikte yemek yiyordu. Derken evin sofasına dışarıdan bir taş atıldı. Bunu ikinci ve üçüncü taşlar takip etti. (Taşların dışarıdan, bir genç tarafından içerideki aşığına mesaj için atıldığını bilen) İbn Ebû ‘Atîk o sırada yakınındaki cariyesine dönerek “*Dışarı çık bak bakalım, akşam ezanı okunmuş mu okunmamış mı?*” diye emir verdi. Cariye dışarı çıktı, bir süre sonra da dönüp “*Akşam ezanı okunmuş hatta namazı bile kılmışlar*” diye rapor etti. Ensarlı misafir hayret içerisinde “*Akşam namazını demin birlikte camide kılıp gelmemiş miydik?!*” diye sorunca İbn Ebû ‘Atîk “*Eğer ben bu cariyeyi o maksatla dışarı göndermemiş olsaydım, gece sabaha kadar başımıza taş yağacaktı, ne haber! Şimdi çaktın mı meseleyi?!*” dedi. Misafir de “*Çaktım!*” dedi.²³

Ancak anlaşıldığına göre İbn Ebû ‘Atîk, taş yoluyla mesajlaşma hususunda gençlere gösterdiği toleransı suistimal etmeleri durumunda nispeten kabalaşabilmektedir:

Anekdot-12

Bir defasında İbn Ebû ‘Atîk akşam yemeğini yemek için evin damına çıkmıştı. Cariyesi de orada kendisine yemek hazırlıyordu. Derken dama nereden geldiği belli olmayan bazı küçük taşlar yağmaya başladı. İbn Ebû ‘Atîk hemen başını aşağı uzattı ve orada cariyenin yavuklusu olduğunu sandığı bir genci, sevgilisine sinyal göndermek için belirli periyodlarla taş atarken gördü. Bu gelişin zamansız olduğunu ifade etmek için de “*Yürü bas git? Bu kız burada benim mideme mi yoksa aşağıda senin uçkuruna mı hizmet edecek?!*” diye gence çıkıştı.²⁴

²² Nesrû’l-dürr, VII, 176; et-Tezkiretü’l-Hamdûniyye, VII, 240.

²³ et-Tezkiretü’l-Hamdûniyye, IX, 372; Nesrû’l-dürr, VII, 178

²⁴ Nesrû’l-dürr, VII, 176.

Bir İbn Ebû 'Atîk hikâyesinde ise tek taraflı aşkı sürdürmeye kararlı olan bir gencin, taciz seviyesine yükselen ısrarı, bir entrika sayesinde bertaraf edilmektedir. Hikâyenin kadın kahramanı son üç örnekte olduğu gibi yine bir cariye-dir:

Anekdot-13

Bir defasında cariyesi, İbn Ebû 'Atîk'e, dindarlık taslayan bir hocanın kendisine musallat olduğundan ve ikide bir yolunu kesip "*Seni seviyorum*" diye taciz ettiğinden yakınmıştı. İbn Ebû 'Atîk o cariyesine "*Sen de onu sevdiğini söyle ve evde buluşmak için kendisine randevu ver*" diye akıl verdi. Genç kız da bu planı uygulamaya karar verdi.

Bu arada İbn Ebû 'Atîk ve bir grup arkadaşı evin içinde bir yere saklanmışlardı. Cariye, plan gereği riyâkâr hocayı içeri alınca delikanlı, genç kızı oynasa davet etti. Kız buna yanaşmadı. Ham sofı bunu bir tür naz zannederek kızın üzerine adeta çullandı ve onu kısıkvrak yakaladı. Bu sırada içeri İbn Ebû 'Atîk ve arkadaşları giriverdi. Neye uğradığını şaşırın adam mahcubiyet içerisinde toparlandı, sonra da ayağa kalkıp "*Namussuz herifler, şu dakikada hepinizin burada olması benim hain bir tuzağın kurbanı olduğumun işareti*" diyerek yavuz hırsız rolünü oynamaya kalkıştı. Sahte hocaya yeterli dersi verdiğini düşünen İbn Ebû 'Atîk "*Ne sen bizi, ne de biz seni görmüş olalım*" deyip meseleyi kapattılar.²⁵

İbn Ebû 'Atîk'in sevenleri birbirine kavuşturma ülküsü, yerine göre büyük fedakârlık sayılabilecek bazı örnek davranışları da netice vermiştir. Sözelimi bir şuurinde sevgilisine hitap eden şairin sesini, sırf sevgilisine duyurabilmek için durumdan vazife çıkarıp elçiliğe soyunmuş, bir diğerinde ise aynı maksatla uzun ve zorlu bir yolculuğa çıkmıştır:

Anekdot-14

Rivayete göre İbn Ebû 'Atîk hacca gitmeye niyet edince dostu Nusayb b. Rabâh'a (ö. 108/726) uğramış "*Mekke'ye gidiyorum, sevgilin Su'dâ'ya iletmemi istediğin bir not var mı?*" diye ona sormuştu. Nusayb "*Evet, şu iki beytimi benim için kendisine oku*" dedi:

أَتَصْبِرُ عَنْ سَعْدَى وَأَنْتَ صَبُورٌ وَأَنْتَ بِحُسْنِ الصَّبْرِ مِنْكَ حَدِيثٌ
وَكَدْتُ وَمَنْ أَخْلَقَ مِنَ الطَّيْرِ إِنْ بَدَا سَنَى بَارِقِ نَحْوِ الْحِجَازِ أَطِيرُ

"*Sabır küpü olduğun halde -ki sabretmek en güzel sana yaraşır- Su'dâ'dan uzak kalmaya tahammül edebilecek misin?*" dediklerinde şöyle cevap verdim: "*Ben kuş değilim, ancak bir sefer ümidi belirse -hasretimden- ta Hicaz'a uçar giderim*"

²⁵ et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye, IX, 371; Nesrû'd-dürr, VII, 176; Nihâyetü'l-ereb, IV, 8.

İbn Ebû 'Atîk, Nusayb'in bu dizelerini duyunca işi muzipliğe vurmak isteyerek "*Bence sen GAAAK! de ve uç!*" dedi, böylece onu simsiyah derisi sebebiyle kargaya teşbih etti.

Daha sonra İbn Ebû 'Atîk bu dizeleri Hicaz'da Nusayb'in sevgilisi Su'dâ'ya okuma fırsatı buldu. Su'dâ kendisi için yazılan beyitlere mest olarak derin bir "*Aaaah!*" çekti. İbn Ebû 'Atîk bu sefer orada da şu nükteyi yaptı: "*Vallahi senin özlemine bu ifade biçimin onun şirinden çok daha tesirli. Eğer sevgilin senin özlemle dolu iç çekişini duymuş olsaydı gaklar sonra da uçup sana gelirdi!*"²⁶

Anekdot-15

İbn Ebû 'Atîk, tüm zamanların en büyük Arap aşk şairi kabul edilen Ömer b. Rebî'a'ya ait

وَأَبْكِي إِذْ سَمِعْتُ لَهَا حَيْنًا أَحْنُ إِذَا رَأَيْتُ حِجَالَ سَعْدَى
فَدَيْتُكَ أَخِيرِي مَا تَأْمُرِينَا وَقَدْ أَزِفَ الْمَسِيرُ فُقُلَ لِسَعْدَى

Halhalleri gelince Su'dâ'nın gözümün önüne, feryadu figân ediyorum

Sesi çalındığında kulağıma, özlemiyle ağlayıp inliyorum.

Nihayet yaklaştı vuslat, bu yüzden Su'dâ'ya de ki

Canım feda, varsa emrin söyle her ne ki.

beyitlerini duyunca katırına atlayıp Gatafân topraklarına kadar gitti. Su'dâ'nın çadırını bulup izin alarak karşısına geçti. Yukarıdaki iki beyti kendisine okuduktan sonra da "*Ömer'e bir emrin var mı?*" diye sordu. O da "*Takva üzere olsun*" cevabını verdi.²⁷

Ahbâru'n-nisâ, *Ensâbu'l-eshrâf* ve *Târîhu Dimeşk* gibi ciddi Arap kaynaklarının yer verdiği tarihsel bir anekdot aracılığıyla, İbn Ebû 'Atîk'in, birbirini gerçekten seven iki kimseyi, hali hazırda bir evlilik engeli olsa dahi, yeni bir akitle yeniden bir araya getirmeye vesile olmayı göze alacak kadar cesur ve kararlı oluşunu hayretle müşahade etmekteyiz:

Anekdot-16

H. Hasan, H. Ebû Bekir'in torunu Hafsa ile evlenmişti. Ancak ona H. Zübeyr'in oğlu Münzir de âşıktı. Bu yüzden Münzir, Hafsa'da hoşlanmayacağını bildiği bir özelliği H. Hasan'ın kulağına kaçırarak onu boşamasını sağladı. Bu sefer Münzir

²⁶ *el-Eğâni*, I, 349-50; *Târîhu Dimeşk*, LXII, 64; eş-Şenterîni, Ebû'l-Hasan, *ez-Zehîre fî mehâsini ehli'l-Cezîre* (I-VIII), thk. İhsân 'Abbâs, Dârül-'Arabîyye li'l-kitâb, Libya-Tunus, 1979-1981, III, 225; *esru'd-durr*, VII, 177; el-Kayravânî, İbn Reşîk, *el-'Umde fî mehâsini's-şî'r ve âdâbih* (I-II), thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dârü'l-cil, 5.Baskı, Beyrut, 1987, II, 47; es-Serrâc, Ebû Muhammed, *Masâri'u'l-'uşşâk* (I-II), Dârü Sâdir, Beyrut, I, 296-97.

²⁷ İbnü'l-Cevzî, *Ahbâru'n-nisâ*, thk. İhâb Kerîm, Dârü'n-nedîm, 1.Baskı, 1991, s. 180.

kendisi Hafsa'ya evlenme teklifinde bulundu, ancak reddedildi. Bir süre sonra Hafsa Hz. Ömer'in oğlu 'Âsım ile evlendi. Ne var ki Münzir Hz. Hasan'a yaptığı aynı şeyi 'Âsım'a da yaptı ve o da Hafsa'yı boşadı. Münzir Hafsa'ya yeniden evlenme teklif etti, tekrar geri çevrildi. İstedigini elde etmeye kararlı olan Münzir bu sefer Kureyşli bir kadını devreye soktu. Bu kadın Hafsa'ya giderek onunla konuştu. Lafı Münzir'e getirip "Münzir seni bu kadar seviyor, üstelik bunu herkese duyurmuşken neden onunla evlenmiyorsun?" dedi. Hafsa da aslında onun teklifte bulunduğunu ancak kendisindeki bir kusuru cümle âleme ifşa ettiği için teklifini kabul etmeyeceğini söyledi. Kureyşli kadın, "Bilakis onunla evlenmelisin ki, onun senin hakkında söylemiş olduğu şeylerin tamamen bir kıskançlık eseri söylenmiş sözler olduğu anlaşılın!" deyince bu plan Hafsa'ya makul geldi. Nihayet bu girişim sonrasında Münzir Hafsa'ya teklifini yaptı ve onunla evlendi, böylece insanlar Münzir'in Hafsa hakkında söylediklerinin asılsız olduğunu anlamış oldular.

Ancak değişen bu durumlara rağmen Hz. Hasan'ın gönlünde Hafsa'dan yana hala bir şeyler vardı. Zira onu boşaması tamamen Münzir'in söylediklerini dikkate almasından kaynaklanmıştı. Birgün Hz. Hasan, İbn Ebû 'Atîk'e "Medine bahçelerinin bulunduğu 'Akîk vadisine doğru söyle bir yürüyelim mi?" dedi ve birlikte o mahalle doğru gittiler. Hz. Hasan oraya kadar gitmişken Hafsa'ya da uğradı ve onunla uzun uzun sohbet etti, sonra da oradan ayrıldı. Bu hadiseden birkaç gün sonra Hz. Hasan yine İbn Ebû 'Atîk'e "Ne dersin, 'Akîk'e doğru bir yürüyüş daha yapalım mı?" diye sordu. Hz. Hasan'ın niyetini sezen İbn Ebû 'Atîk "Keşke, Hafsa'nın bahçesine doğru bir yürüyüş daha yapsak, bu vesileyle ben de kendisiyle biraz sohbet etsem diye açık açık söylesen de ben de aracılık edip yuvanızı yeniden yapsam?" dedi. Niyetinin sezildiğini fark eden Hz. Hasan hayâ ederek "Estağfirullah!" dedi.²⁸

Sevenlerin arasını yapmayı kendisine adeta görev bilen İbn Ebû 'Atîk, bazen bu ideale ulaşmak için entrikalarla dolu senaryolar dahi hazırlayabilmektedir (17 ve 18 no'lu anekdotlar:

Anekdot-17

İbn Ebû 'Atîk Hz. Ali'nin oğulları Hz. Hasan'ın, Hüseyin'in ve Kureyş eşrafından güzide bir topluluğun beraber olduğu bir meclise uğrayarak "Mühim bir mevzu için şefaatinize ve inayetinize ihtiyacım var, Allah rızası için bana yardımcı olun" demiş, onlar da gönüllü olarak "evet" demişlerdi. Böylece İbn Ebû 'Atîk bu saygın insanları belirli bir günde topladı ve önlerine düşüp onları Lübnâ adındaki bir kadının kocasına götürdü. Lübnâ'nın eşi Kureyşli Mekke eşrafını görünce onları olağanüstü bir tazim ve ihtiramla karşıladı. Daha sonra topluluk hep birlikte "Bizler İbn Ebû 'Atîk'in bir ihtiyacının görülmesine vesile olmak için buradayız" deyince adam heyecan içerisinde "Her ne emri olursa başım gözüm üstüne" dedi. Bunun üzerine İbn Ebû 'Atîk

²⁸ el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-eshraf* (I-XIII), thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Zirikî, Dârü'l-fikr, 1.Baskı, Beyrut, 1996, III, 274-75; *Ahbârü'n-nisâ*, s. 175-76; *Târihu Dimeşk*, LX, 292.

söz aldı ve “Zâtı âlinizden Lübnâ’yı²⁹ üç talakla boşayıp bana ve buradaki insanlara teslim etmenizi talep ediyoruz” dedi. Neye uğradığını şaşırın adamcağız az önce verdiği sözün arkasında durmak için “Hepiniz şahidim olun ki, onu üç talakla boşadım” dedi. Mecliste bulunan herkes beyninden vurulmuşa dönmüştü. Büyük bir mahcubiyet yaşayan sahabe ve tabiin güruhu adamdan tekrar tekrar özür dileyip, böyle bir şeyin olacağını asla tahmin etmediklerini söylediler, sonra da adamın gönlünü yapmak için bedel olarak kendisine 100.000 dirhem para verdiler.

Böylece İbn Ebû ‘Atîk Lübnâ’yı yanına alıp götürdü, iddeti bittiğinde de kızı babasının evine gönderdi, o da bir süre sonra kızını Lübnâ’dan ayrıldığına pişman olup onun hasretiyle yanıp tutuşan eski kocası ve platonik aşk şairi Kays b. Zerîh (ö.68/687) ile evlendirdi. Kays buna vesile olan İbn Ebû ‘Atîk’i şu beyitlerle göklere çıkardı:

عَلَى الْإِحْسَانِ خَيْرًا مِنْ صَدِيقِي	حَزَى الرَّحْمَنُ أَفْضَلَ مَا يُجَارَى
فَمَا أَلْقَيْتُ كَاتِبِي أَبِي عَتِيقِي	فَقَدْ حَزَّتُ إِخْوَانِي جَمِيعًا
وَرَأَيْ حَزَّتْ فِيهِ عَنْ طَرِيقِي	سَعَى فِي جَمْعِ شَمْلِي بَعْدَ صَدْعِ
أَعْصَنِي حَزَّاتُهَا بِرِيقِي	فَأَطْفَأَ لَوْعَةً كَانَتْ بِقَلْبِي

Cenab-ı Hak beni, bir arkadaş vesilesiyle ödüllendirilebilecek en güzel şeyle ödüllendirdi. Şu hayatta bütün dostlarımı tecrübe ettim, ancak İbn Ebû ‘Atîk gibisi ne geldi, ne geçti. Şaşkın ve çaresiz bir vaziyette çırpınırken elimden tutup kaldıran o. Yüreğimdeki aşk ateşini söndürüp gönlüme su serpen yine o.

İbn Ebû ‘Atîk, böyle bir vesilelik işinden sonra kendisine bu övgüleri yağdıran dostunun kulağına eğildi ve “İstersen daha fazla abartma! Yoksa seni duyan biri benim pez.....lik yaptığımı falan sanacak!” diye bir espri patlattı.³⁰

Anekdot-18

Medine eşrafından zengin bir tüccar bir Ramazan gecesinde camide teravîh kılıyordu. Namaz sırasında evle ilgili olarak aklına bir şey geldi ve namazı yarıda keserek eve gitti. Eve vardığında kapının açık olduğunu, içeri girdiğinde de orada kızıyla halvet halinde bir delikanlının bulunduğunu gördü. Çocuğu bileğinden yakaladığı gibi soluğu İbn Ebû ‘Atîk’in kapısının önünde aldı. Kapıyı çaldı, yukarıdan başını uzatan İbn Ebû ‘Atîk’e de “Aşağı in, seninle konuşacaklarımız var” dedi, böylece

²⁹ Kays ve Lübnâ aşkının tafsilatlı hikâyesi için bkz. *Ahbârü'n-nisâ*, s.156-59.

³⁰ ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (I-LII), Dârü'l-kitâbi'l-'Arabî, 1.Baskı, thk. Ömer 'Abdusselâm Tedmurî, Beyrut, 1987, V, 212-13; et-Tenûhî, *el-Ferec ba'de's-şidde* (I-II), Mektebetü'l-Hâncî, 2.Baskı, Kahire, 1994, II, 422-23; el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tansîs alâ şevâhidi't-Telhîs* (I-II), el-Matba'atu'l-Misriyye, y.y., ty., II, 129; el-Evnebî, Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Simtu'l-leâli fi şerhi emâli'l-Kâli* (I-III), thk. Abdülazîz el-Meymenî, Matba'atu lecneti't-te'lîf ve't-terceme ve'n-neşr, 1936, I, 710-11; et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye, IV, 371-72.

o da kapıya geldi. Tüccar, İbn Ebû 'Atîk'i görür görmez kendinden emin bir şekilde "Bu genci haneme girmiş ve kızımın halvet olmuşken yakaladım. Bana senin oğlun olduğunu söyledi, yakalayıp sana getirdim" diye şikâyetinde bulundu. İbn Ebû 'Atîk adamın elini sıkıp teşekkür ve dua etti sonra da delikanlıyı orada bir müddet hırpaladıktan sonra "İnşallah bir daha böyle bir şey yapmayacak amcası!" deyip adamı gönderdi.

Böylece adam gittikten sonra İbn Ebû 'Atîk gence kim olduğunu sordu. O da "Ben varlıklı bir tüccarın oğluyum. Sözü edilen kıza âşık oldum ve bir fırsatını bulunca da kendisiyle biraz sohbet etmek istedim. Ancak babası ansızın baskın yapınca çaresiz kalıp sizin adınızı verdim. Zira sizin bu husustaki anlayışınızı ve âlicenaplığınızı gayet iyi biliyorum" dedi.

Daha sonra İbn Ebû 'Atîk gence o kıızı gerçekten sevip sevmediğini sordu, o da deli gibi âşık olduğunu söyledi. "Peki onu burada seninle buluşmaya razı edebilir misin?" diye sordu, o da ikna edebileceğini ifade etti. İbn Ebû 'Atîk "Öyleyse şimdi gidip o kıızı buraya getir" dedi. Sonra da uşaklarından birine, bu delikanlı bir genç kızla gelirse onları içeri al, sen de yanlarında bulun talimatını verdi.

Planlandığı gibi delikanlı, genç kızla birlikte mâlikâneye geldi, İbn Ebû 'Atîk de bir adamını Medineli tüccarın evine gönderip "Bizim oğlana yaptığının aynısını, biz de kızınıza reva göreceğiz" mealindeki bir mesajı kendisine ilettili. Ne olup bittiğinden habersiz durumdaki zavallı adam telaşla mâlikâneye geldi. İçeri girip de kızının o delikanlıyla halvet halinde oluşuna tekrar tanık olduğunda ise şaşkınlık ve öfkeden "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" demeye başladı. Bu sırada devreye İbn Ebû 'Atîk girdi ve "Nedir bu hiddet?! Biraz sakin olun lütfen" dedi, sonra da Hz. Peygamberin "Denkleri bulunca kızlarınızı bekletmeyip evlendirin" tavsiyesince hareket etmesini ona önerdi. Arkasından da adama şu açıklamaları yaptı: "Bir kere bu delikanlı Allah şahidim olsun ki benim oğlum değil, ancak senin hışmından kurtulabilmek için o yalanı uydurmuş. Kendisi filan oğlu filandır ve görüldüğü üzere -aynı halde yediklerinden-kızınızın da dengidir! Dolayısıyla kızını onunla evlendirmeyi uygun görürseniz, 100 dinarlık mehrini de ben vereceğim?". Adam bu açıklamalardan sonra teklifi çaresiz kabul etti.

Böylece İbn Ebû 'Atîk genç kızla delikanlının alelacele evlendirilmesine ön ayak olduğu gibi, taahhüt ettiği mehri de gelin adayına verdi.³¹

5. İbn Ebû 'Atîk'in dostları ile maceraları

Bu başlık altında zikredeceğimiz birkaç rivayet, İbn Ebû 'Atîk'in yakın dostluk kurduğu şairlerden platonik aşkı terennüm eden Ebû Cum'a Küseyyir (105/723), çapkın kişiliğiyle tanınan ve Mekke kızlarını kendisine âşık eden Ömer b. Ebû Rebî'a,

³¹ *Ahbârü'n-nisâ*, s. 155-56; Habîb el-Bağdâdî, *el-Münemmak fi ahbâri Kureyş*, thk. Hurşîd Ahmed Fârûk, 'Âlemü'l-kütüb, 1.Baskı, Beyrut, 1985, s. 357.

el-Ahvas el-Ensârî, Ebû's-Sâib ve Halife Abdülmelik ile yine rakibi durumundaki kimi şahsiyetler arasında cereyan eden anekdotik mahiyetteki bazı tarihi olayları konu almaktadır. Rivayetlerin hiciv karakterinde olan bir bölümü şiir tenkidi sahasına dâhil edilebileceği gibi, diğer bir bölümü ise enteresan tasvir ve yorumlar içeren durum komedisi niteliğindedir. Burada peş peşe sıralayacağımız anekdotları değerli kılan önemli bir husus ise, satır aralarında tesadüf edeceğimiz bazı ayrıntıların klasik dönem Arap sosyal yaşamı ve genel olarak da Arap-İslam tarihi hakkında kayda değer bazı ipuçları veriyor olmasıdır.

Anekdot-19

(Geçimini, nazmettiği ağır hakaretili şiir parçalarını bir şantaj unsuru gibi kullanarak temin eden) klasik dönem şairlerinden el-Hazîn el-Kinânî (ö. 100/718), Medine'nin Kureyşli eşrafını her ay iki dirhem ödemeleri karşılığında hicivlerinden muaf tutuyordu. Haraca bağlanan Kureyşli eşraf listesinde İbn Ebû 'Atîk'in ismi de vardı.

Yine böyle bir defasında el-Hazîn, İbn Ebû 'Atîk'ten alacağı iki dirhemini tahsil etmek üzere sıska bir eşek üzerinde çıkageldi. İbn Ebû 'Atîk'in yanında o sırada şair Küseyyir de bulunuyordu. el-Hazîn, İbn Ebû 'Atîk'ten parasını aldıktan sonra yanındaki kişinin kim olduğunu sordu, o da Ebû Sahr Küseyyir b. Ebû Cum'a olduğunu söyledi. Küseyyir kısa boylu, hilkat garibesı gibi çirkince bir şeydi. el-Hazîn, İbn Ebû 'Atîk'e "*İznin olursa dostunu bir beyitle hicvedivereyim!*" dedi. el-Hazîn'in son derece aşağılayıcı ve utandırıcı tasvirlerde bulunabildiğini bilen İbn Ebû 'Atîk buna izin vermediğini söyleyerek bunun için ona ayrıca iki dirhem daha teslim etti. el-Hazîn ısrarını sürdürerek "*Bir taşlama yapmadıkça arkadaşını kesinlikle bırakmam!*" dedi. İbn Ebû 'Atîk iki dirhem daha verebileceğini söyleyince Küseyyir "*Bırak hicvetsin. Bir beyitle bir insan ne kadar hicvedilebilir ki?!*" diye hamisini rahatlatmak istedi. İbn Ebû 'Atîk de müsaade edince el-Hazîn beytini okudu:

فَصَبِرُ الْقَمِيصِ فَاحْتِشْ عِنْدَ نَبِيَّتِهِ يَعْضُ الْقُرْأُ بِاسْتِيهِ وَهُوَ قَائِمٌ

Sırtında cüce gömleği var; hanesinde ise cimriliğin piridir. Ve öylesine kısa boylu ki, yer kenesi o ayaktaiken dahi kıcına yapışabilir!

Bu sözleri duyan Küseyyir öfkesine hâkim olamayarak el-Hazîn'e saldırdı, tekme tokat girerek onu eşekten düşürdü. Onları güç bela ayıran İbn Ebû 'Atîk "*Allah aşkına, hem hicvetmesine izin veriyor sonra da kalkıp adama sataşiyor musun?!*" diye çıkışınca, Küseyyir "*Vallahi bir insana bir beyitle bu kadar hakaret edilebileceği aklımın köşesinden bile geçmezdi!*" diyerek hayretini ifade etti.³²

³² el-Eğânî, IX, 15; XV, 322; Me'âhidü't-tansîs, I, 182.

Anekdote-20

Medine'de bulunan İbn Ebû 'Atîk, beğendiği kadınlara karşı duygularını şiir aracılığıyla ifade etmeyi tercih eden çağdaşı Ömer İbn Ebû Rebî'a'nın

فَمَا بَلَتْ مِنْهَا مَحْرَمًا غَيْرَ أَنَّا كِلَانًا مِنَ الثَّوْبِ الْمَطَارِفِ لَا بَسُّ

Sayfa | 175

Sevgilimle beraberken haram işlemiş (tenim tenine değmiş) falan değilim. Şu var ki, elbise niyetine her ikimizin üzerini örten sadece bir şal vardı.

beytini duyunca, "İbn Ebû Rebî'a bizimle alay mı ediyor. Böyle bir vaziyette Mahremiyet mi kalırmış?!" dedi ve katırına atlayıp Mekke'ye doğru yola koyuldu. Mikat mahalline vardığında kendisinden ihrama girmesi istendiğinde "İş icabı Mekke'ye gelen ihrama girmez" deyip yoluna devam etti. Daha sonra İbn Ebû Rebî'a ile karşılaştı. Ona "Hani sen harama uçkur çözmediğini söylüyordun?" dedi. O da "Evet öyle" dedi. Bunun üzerine söz konusu beyti ona hatırlattı. İbn Ebû Rebî'a "Meselenin iç yüzünü sana hikâye edeceğim" deyip anlatmaya başladı: Bir keresinde ben de Zeynep de camiye gitme bahanesiyle evimizden çıkmış, kuytu bir mekânda buluşmak üzere randevulaştığımız. Ne var ki bu kuytu mekâna vardığımızda fena halde yağmura yakalandık. Zeynep ıslanmamak için üzerimdeki şalı istedi. Ben de onunla hem kendimi hem de Zeyneb'i örttüm ve eve döndüğümüzde uşakların bizi ıslanmış vaziyette görerek "Madem yağmur yağıyordu, neden mescidin sundurmalıklarında kendinizi korumadınız?" gibi sözler sarf etmelerini engelledim...

Bütün bu anlatılanları dinleyen İbn Ebû 'Atîk "Seni gidi zampara!" dedi, "Sen bütün bunları külahıma anlat. Şuraya yazıyorum: O evin yakında bir dadiya ihtiyacı olacak (bebek geliyor)!"³³

Anekdote-21

Bir gün Ömer İbn Ebû Rebî'a, İbn Ebû 'Atîk'e, her üçü de kendisine âşık olan üç kız kardeşin, kendisinin uzak bir kum tepesinin ardından atıyla çıkıp gelişini nasıl tasvir ettiklerini hikâye ettiği şu şiirini okumuştı:

بَيْنَمَا يُنْعَتْنِي أَبْصَرْتَنِي دُونَ قَيْدِ الْمَيْلِ يَعْذُو بِي الْأَعْرَى
قَالَتْ الْكُبْرَى أَتَعْرِفُنَّ الْمَعَى قَالَتْ الْوُسْطَى نَعَمْ هَذَا عُمَرُ
قَالَتْ الصُّغْرَى وَقَدْ تَبَيَّنَتْهَا قَدْ عَرَفْنَاهُ وَهَلْ يَخْفَى الْقَمَرُ!؟

Kızlar benim yakışıklılığımı dillerine dolamış anlatıp dururlarken, doru atımın beni bir milden daha yakın bir mesafeden kum tepelerinin ardından hızla getirdiğini görünce "Şu gelen delikanlıyı bildiniz mi?" diye sordu en büyükleri. "Evet, o Ömer'dir"

³³ Cem' u'l-cevâhir, s. 52; Rağbetü'l-âmil min kitâbi'l-Kâmil, V, 234-35.

cevabını verdi ortanca olanları. Benim kendisine vurgun olduğum en küçükleri ise “*Tabiiki bildik*” dedi, “*Ay doğduğunda onu görmemek ne mümkün?!*”

İbn Ebû ‘Atfık, narsist karakteri ağır basan bu beyitleri duyunca hemen atıldı ve “*Ömer! Anlaşılan sen bu küçük kıza değil, kendine âşık olmuştun. Hâlbuki senin şöyle demen daha uygun olmaz mıydı:*

Sayfa | 176

فَوَضَعْتُ خَدَّيْ فَوَطِئْتُ عَلَيْهِ

قُلْتُ لَهَا فَعَالَتْ لِي

(Âşıklar gibi söyleştik:) ben söyledim o söyledi,

Yanağımı yere koydum, ayağının tozu oldum.³⁴

Anekdot-22

İbn Ebû ‘Atfık ve yakın arkadaşı Ebû’s-Sâib Mekke civarında dolaşmak üzere dışarı çıkmışlardı. Bir ara Ebû’s-Sâib küçük abdest bozmak için uzaklaştı, ancak tam def-i hacetini yapmak üzere eğildiği sırada başındaki sarık yere düşüp pislendi. Arkadaşının sarıksız olarak döndüğünü gören İbn Ebû ‘Atfık, Ebû’s-Sâib’e sarığına ne yaptığını sordu. O da “*Şair Küseyyir’in*

إِنَّ الْإِرَارَ عَلَى مَا صَمَّ مَحْسُودٌ

أَرَى الْإِرَارَ عَلَى أُبْنِي فَأَحْسُدُهُ

Elbisenin sevgilim Lübna’nın bedenini sardığını görünce dayanamayıp kıskançlıktan kuduruyorum. Zaten elbise, sardığı kimse sebebiyle kıskanılmaz mı?!

anlamındaki beyitlerini hatırladığını, bu yüzden sarığını, şaire bunu söyleten ilham perisine tasadduk ettiğini söyledi. Bunun üzerine İbn Ebû ‘Atfık de başındaki sarığı çıkarıp fırlattı ve “*İlham perisine iyilik etmede beni geçeceğini mi sanıyorsun?!*” diye latif bir nükte yaptı.³⁵

Anekdot-23

Bir defasında İbn Ebû ‘Atfık bir heyet eşliğinde Halife Abdülmelik b. Mervân’ın sarayına gelmiş, huzura çıkmak için izin talep etmişti. Mâbeyinci, heyete kapıda ne için geldiklerini sordu. İbn Ebû ‘Atfık de büyük bir borca girdiklerini ve halifeden yardım talebinde bulunmak için geldiklerini söyleyince halifeden izin aldı ve onları huzura soktu.

İbn Ebû ‘Atfık içeri girdiğinde biri Halifenin başucunda diğeri ayakucunda beklemekte olan güzeller güzeli iki cariye gördü. Selamlama faslından sonra taraflar arasında şöyle bir diyalog cereyan etti:

Abdülmelik: Benden isteğiniz nedir?

³⁴ *el-Eğâni*, I, 128; *el-Umde*, II, 124.

³⁵ *el-İkdü’l-ferîd*, VII, 26.

İbn Ebû 'Atîk: Size arz edeceğim bir talebim yoktur.

Abdülmelik: Ama az önce hâcîp bana borç sıkıntısı sebebiyle geldiğinizi söylemişti!

İbn Ebû 'Atîk: Ben böyle bir şey demedim, borcum falan da yok, üstelik sizden bile zengin olduğumu söyleyebilirim.

Abdülmelik: Tamam o zaman, gidebilirsin, yolun açık olsun!

Bu konuşmadan sonra Halife ayağa kalktı ve hâcibini çağırdı. Bu sefer ikili arasında şu diyalog gelişti:

Abdülmelik: Az önce sen bana İbn Ebû 'Atîk'in borç sıkıntısı sebebiyle geldiğini söylemedin mi?

Hâcîp: Evet söyledim.

Abdülmelik: Ama demin böyle bir şey söylemediğini ifade etti.

Zor durumda kalan hâcîp mahcubiyet içerisinde dışarı çıktı. Hemen İbn Ebû 'Atîk'in yanına gitti ve *"Sen yanıma gelerek borçların dolayısıyla dert yanıp beni Halifenin huzuruna alır mısın demedin mi?"* dedi. O da *"Evet, dedim"* karşılığını verdi. *"Öyleyse neden bunu emirülmümininin huzurundayken inkar ettin?"* diye sorunca, İbn Ebû 'Atîk şöyle bir cevap verdi: *"Ben içeri girdiğimde Halife hazretleri tahtına kurulu vaziyette oturuyordu. Başucunda Güneş, ayakucunda da bir Ay parçası vardı. Üstelik benden dilencilik etmemi istedi. Allah'a yemin olsun ki, bu durumdayken ben talebimi ifade etmiş olsaydım dahi Cenâb-ı Hak onun eliyle bana kapı açmazdı!"*

Hâcîp bu sözleri dinledikten sonra tekrar huzura girip Halifeye duyduklarını anlattı. Abdülmelik güldü, sonra o iki cariyeyi İbn Ebû 'Atîk'e bağışladığı gibi borçlarını da ödedi, ayrıca kendisine hediyeler de hazırlattı.

Bu hadise, İbn Ebû 'Atîk ile Halife Abdülmelik b. Mervân arasında kurulacak olan yakın dostluğun da ilk temel taşıydı.³⁶

7. İbn Ebû 'Atîk'te sosyal hiciv örnekleri ve sataşmaları

Esprilerinin kimi durumlarda can yakıcı bir satirizme dönüştüğü İbn Ebû 'Atîk nüktelerinin belirgin özelliklerinden önemli bir tanesi, değişik toplumsal kesimlere ilişkin betimlerde iğneleyici bir üslubun kullanılmış olmasıdır. Örneğin klasik Arap nevâdiri içinde oldukça hacimli bir miktarın kendisine tahsis edildiği tufeylî nüktelerinden³⁷ nitelikli bir örnek İbn Ebû 'Atîk imzasını taşımaktadır. Bilindiği gibi tufeylî'nin, davetlerin adresini bulma hususunda kendisine rehberlik eden son

³⁶ *el-Mürâh fi'l-müzâh*, s. 36. Hikayenin oldukça farklı ve detaylarla dolu bir başka versiyonu için bkz. *el-'İkdü'l-ferîd*, VII, 24-25;

³⁷ Tufeylî anekdotları üzerine yapılmış kapsamlı bir inceleme için bkz. Şener Şahin, *Klasik Arap Edebiyatı'nda Sofra Mizahı -Tipler ve Temalar-*, Emin Yayınları, Bursa, 2011, s. 207-301.

derece keskin bir altıncı hissi, en uzak dâvetlerin kokusunu nokta atışıyla tespit eden şaşmaz bir pusulası vardır. İşte İbn Ebû 'Atîk, tufeylînin keskin koku alma yeteneğini abartılı biçimde tasvir ederek, onun, pişirilmesi sadece düşünülen bir şeyin kokusunu dahi algılayabilecek bir burun hassasiyetine sahip olduğunu kendi hayatına dair bir tecrübeyle anlatmaktadır:

Anekdot-24

Bir gün İbn Ebû 'Atîk, karısı 'Âtike bint Abdurrahman el-Mahzûmî'ye "Keşke yüzülmüş bir koyun hediye etseler de, ondan şöyle şöyle yemekler yapsak" diye bazı hayallerini ifâde etmişti. Duvarın öbür tarafındaki bir kadın komşu bu konuşulanları işitti ve bahsi geçen yemeklerin gerçekten pişirildiğini sanarak yemek saatini bekledi, sonra da eline aldığı bir tabakla komşularının kapısını çaldı. Kapı açılınca "Tencerelerinizden yükselen nefis kokular burnumuza kadar geldi, o yüzden pişenlerde bizim de hakkımız var!" dedi. Bunun üzerine İbn Ebû 'Atîk, karısına hitâben "Hanım! Komşuları aklımızdan geçenlerin bile kokusunu alan bu evde bir saniye daha oturursak boşsun!" biçiminde bir talak yemini etti.³⁸

Kendi önündeki hissesini başkasına, daha doğrusu tufeylî (asalak) pozisyonunda gördüğü çocuklarına kaptırmak istemeyen bir babanın hak mücadelesi (!) de yine bir ayetten ilhamen anlatılmaya çalışılmıştır:

Anekdot-25

Birgün İbn Ebû 'Atîk çocuklarıyla birlikte yemek yiyordu. Çocuklar yemek sırasında, tabakta babalarının önüne denk gelen etli kısımdan yemeye başladılar. Bu durumdan rahatsız olan İbn Ebû 'Atîk "Bakın çocuklar" dedi, "Cenâb-ı Hak,

﴿فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرَهُمَا﴾

Sakin anne ve babana "öf" bile deme ve onları azarlama! (İsrâ:23)

buyuruyor ya? Sizi temin ederim ki, benim için sizin şu anki davranışınız, herbirinin içerisinde yetmiş azar bulunan bin 'öf'ten daha vahimdir!"³⁹

İbn Ebû 'Atîk'in tenkit konusu yaptığı bir diğer canlı sosyal tip ise 'cimri'dir. Bilindiği gibi cimri psikolojisi üzerine yapılmış özgün tahliller, teşbihler, retorik tanımlamalar ve pintilikleri açığa vuran ilginç hikâye örnekleri ile dolu olan Arap mizah arşivi, malzemesinin büyük bir bölümünü yeme-içme konularındaki eli sıkılık temasından alır. Bu eğilime paralel olarak İbn Ebû 'Atîk de, bulunduğu bir meclisteki hane sahibinin pintiliğini oldukça dolaylı bir karine yoluyla tespit etmektedir:

³⁸ Cem'u'l-cevâhir, s.183; Gurerü'l-hasâis, s.301; Muhâdarâtü'l-üdebâ, II, 181. Hikâyenin nispeten farklı bir rivayet biçimi için bkz. Ebû Hâmid, 'İzzeddîn, Şerhu Nehci'l-belâga (I-XX), thk. Muhammed Ebü'l-Fadl, İbrâhîm, Dârü ihyâi'l-kütübi'l-'Arabiyye, XIX, 190.

³⁹ et-Tezkiretü'l-hamdûniyye, IX, 127; Nesrû'd-dürri, VII, 180.

Anekdot-26

İbn Ebû 'Atîk, Hz. Ali'nin yeğeni Abdullah b. Cafer (ö.80/700) ile birlikte Kureyşten bir cemaat içerisinde yemek yiyordu. İkrâm sahibinin eski püskü, pejmürde bir kıyafet içinde oluşunu fark eden İbn Ebû 'Atîk bu durumu adamın pintiliğine yorarak şöyle bir espri yaptı: *"Allah müstehakkını versin! Kalıbımı basarım ki bize yedirdiklerin normal bir davet yemeği değil, olsa olsa bir yemin kefaretidir!"*⁴⁰

Sayfa | 179

Tufeylî ve cimri karakterlerinin eleştirisi yanında, İbn Ebû 'Atîk, muzip kişiliğinin ve iyi bir sosyal gözlemci olmasının de yardımıyla, çevresinde cereyan eden hadiseleri mizahi perspektiften yorumlama, değerlendirme ve eleştirme hususunda da büyük başarı kaydetmiştir. Aşağıda onun bu türden verdiği bazı başarılı mizah örnekleri yer almaktadır:

Anekdot-27

Bir defasında İbn Ebû 'Atîk, Zebur ayetlerini (mezmurları) etkili nağmelerle okumasıyla meşhur İbn 'Âişe'nin boğazının hırpalanmış olduğunu gördü. Bunu kendisine kimin yaptığını sordu. O da *"Fılan kişi"* diyerek tarif etti. İbn Ebû 'Atîk hışımla yerinden fırladı ve belirtilen kişinin kapısına dikilip beklemeye başladı. Bir süre sonra adam dışarı çıktığında yakasına yapıştı ve adam akıllı onu patakladı. Adam dayağı neden yediğini anlayamıyor *"Beni neden dövüyorsun?"* sorusuna dahi yanıt alamıyordu. Nihayet İbn Ebû 'Atîk bu adamı takati kesilinceye kadar hırpaladıktan sonra etrafa toplanan kitleye *"Bu adam düpedüz mezmur düşmanı"* diye seslendi, *"zira İbn 'Âişe'ye saldırdı, gırtlığına yapışıp ses tellerine hasar verdi!"*.⁴¹

Anekdot-28

Bir defasında Ömer b. Rebî'a, İbn Ebû 'Atîk'e, muhabbet tellallığı yapan bir kadını tarif ettiği

تَحْلَطُ الْجِدَّ مِرَارًا بِاللَّعِبِ

فَأَتَتْهَا طَبَّةٌ عَالِمَةٌ

وَتُرَاجِحِي عِنْدَ سَوْرَاتِ الْعَصَبِ

تُغْلِظُ الْقَوْلَ إِذَا لَأَنْتَ لَهَا

Onlara öyle bir ehil kadın tesadüf etti ki, şakayla ciddiyeti birbirine katıyor; sululuğa meyleden konuşmaya ciddiyet kazandırıp, öfkeyle kabaran nefisleri de dizginliyor.

mealindeki beyitleri okuyunca, İbn Ebû 'Atîk *"Yemin ederim ki, Hz. Osman öldürüleli beri ümmet-i Muhammed halife yapmak için tam da bu evsafa birini arıyor fakat*

⁴⁰ Nesrû'd-dürr, VII, 177.

⁴¹ et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye, IX, 63.

bulamıyordu. Sen de kalkmış böyle bir hatunu bize kavat diye takdim ediyorsun!" dedi.⁴²

Anekdote-29

Platonik aşk şairlerinden Ebû Cum'a Küseyyir'in (105-723) şiirlerinin ravisi es-Sâib anlatıyor: Birgün Küseyyir bana "Hadi kalk da, İbn Ebû 'Atîk'e gidip iki lafın belini kırılım" dedi. Oraya vardığımızda İbn Ebû 'Atîk'in yanında şarkıcı İbn Mu'âz da vardı. İbn Mu'âz, Küseyyir'i görünce "Ne dersin, şu gelen dostumuza ait bir parça çalalım mı?" diye İbn Ebû 'Atîk'e sordu. O da olur deyince İbn Mu'âz, Küseyyir'in şu şiirini musiki eşliğinde okumaya başladı:

كَمَا أَنْبَتُ مِنْ حَبْلِ الْقَرِينِ قَرِينُ	أَبَائِنَّةٌ سُعْدَى؟ نَعَمْ سَتَيْبُ
وَصَاحَ غُرَابُ الْبَيْنِ أَنْتَ حَزِينُ؟	أَ إِنَّ رَمَّ أَجْمَالٍ وَفَارَقَ حَبِيرَةَ
تَفَرَّقُ أَلْفٌ لَهْنٍ حَزِينُ	كَأَنَّكَ لَمْ تَسْمَعْ وَمَ تَرَّ قَبْلَهَا
وَ لَيْسَ لِمَنْ خَانَ الْأَمَانَةَ دِينُ	فَأَخْلَفَ مِيعَادِي وَخَنَّ أَمَانَتِي

Su'dâ benden ayrılacak mı? Evet, annesiyle yekvücut olan ceninin ondan kopup ayrıldığı gibi ayrılacak. Develer yolculuk için hazırlanıp komşular ayrıldığında ve uğursuzluk kargası "Sen üzüleceksin!" diye bağırduğunda, işte o zaman sen kızların dostu ve tutkunu birinin onlardan nasıl ayrıldığını hiç görmemiş ve duymamış gibi olacaksın. Çünkü onlar bana verdikleri sözü tutmamışlar, emanetime hıyanet etmişlerdir. Emanete ihanet edeninse nasibi yoktur hiç, ne dinden ne vicdandan yana.

Küseyyir'in böylesine platonik ve dramatik tasvirlerde bulunduğunu gören İbn Ebû 'Atîk "Peki dinde bu dostlarla beraber olunacak diye bir şey var mı ey Ebû Cum'a?! Yemin ederim ki hicran ve uzaklaşma onların durumuna en uygun, kalpleri de harekete geçiren en etkili şey. Dolayısıyla eğer onları bir vasıfla tarif etmek gerekirse bu vefâ ve emanet değil, cimrilik ve ihanet olmalıdır. Bu yüzden Zürrukayyât'ın şu beyitleri, kadını tarif etme noktasında senin şiirinden bence daha başarılıdır:

وَالَّتِي فِي طَرْفِهَا دَعَجُ	حَبْدًا إِذْ لَدَالٌ وَالْعُنْجُ
وَالَّتِي فِي وَعْدِهَا خَلْجُ	وَالَّتِي إِنْ حَدَّثَتْ كَذَبَتْ
مِثْلَ مَا فِي الْبَيْعَةِ السُّرْجُ	وَتَرَى فِي الْبَيْتِ صُورَتَهَا

⁴² el-Câhız, *el-Mehâsin ve'l-ezdâd*, Mektebetü'l-Hâncî, 2.Baskı, Mısır, 1994, s. 216; *et-Tezkiretü'l-Hamdüniyye*, IX, 397; Ebû Hilâl, el-'Askerî, *Kitâbü cemhereti'l-emsâl* (I-II), nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm - 'Abdulmecîd Kutâmiş, el-Müessesetü'l-'Arabîyyeti'l-hadîse, 1.Baskı, Kahire, 1964, I, 84; *Târîhu Dimesşk*, XXXII, 247; *Ahbârü'n-nisâ*, s. 61.

عَاشِقِي فِي قُبْلَةٍ حَرِيحٍ

خَيْرُونِي هَلْ عَلَى رَجُلٍ

Şımarıklık, işvebazlık ve ahu gözlü oluş kadında ne güzel. O kadın ki konuştuğunda kıvırtıp tatlı yalanlar söyler, vaatlerine sadakati yoktur. Hanedeki tezahürü ise kilisedeki şamdanları andırır. Allah aşkına söyleyin bana, hangi aşık böyle bir dilberi öpmekten imtina eder?!

Sayfa | 181

İbn Ebû 'Atîk'in bu sözlerini dinleyen Küseyyir, birlikte geldiği dostu es-Sâib'e "Kalk gidelim" dedi, "biz bu adamla aşık atamayız!"⁴³

Ancak İbn Ebû 'Atîk'in, sataşmalarında galip taraf olmadığı, bilakis kurban olduğu kimi örneklere de tesadüf olunabilmektedir:

Anekdot-30

Abdullah b. 'Urve, İbn Ebû 'Atîk'le muhabbet etmekten büyük keyif alıyordu. Bir gün uşağını gönderip onu çağdırtmak istedi. İbn Ebû 'Atîk "Buluşma yerimiz havuz başı olsun" deyip uşağı geri gönderdi. Abdullah "Havuz başı tek başına kapalı bir ifade. Tekrar gidip sor bakalım hangi havuzu kastetmiş" diye uşağı yeniden gönderdi. Bu sefer İbn Ebû 'Atîk, uşağı "Hangi havuz olacak, kıyamet gününde müminlerin başında toplanacağı Kevser havuzunu kastettim tabii ki" diye esprili bir yanıtla geri gönderdi. Bu diyalogdan canı iyice sıkılan Abdullah da "O ahmağa söyle, başına gelmeyeceği havuzu bana randevu yeri olarak belirtmesin!" diyerek ince bir tarzda bulundu.⁴⁴

Anekdot-31

İbn Ebû 'Atîk, Ömer b. Ebû Rebî'a'ya Zeyneb bint Mûsâ adındaki bir genç kızın alımlı güzelliğinden, şaşırtıcı zekâsından hayranlıkla bahsetmiş, kusursuzluğunu yere göğe sığdıramamıştı. Ömer daha sonra bu kıızı görme fırsatı bulduğunda adeta büyüüne kapıldı ve hakkında aşk şiirleri yazmaya başladı. İbn Ebû 'Atîk, Ömer'in bu mealde şiirler yazdığını duyunca öfkelenmiş ve dostunu kınayıp ayıplayan sözler sarf etmeye başladı. Ömer bu sefer de İbn Ebû 'Atîk için

إِنَّ بِي يَا عَتِيقُ مَا قَدْ كَفَّانِي

لَا تَلْمِئْنِي عَتِيقُ حَسْبِي الَّذِي بِي

لِي عِظَائِي مَكْنُونُهُ وَبِرَائِي

إِنَّ بِي مُضْمَرًا مِنَ الْحُبِّ قَدْ أَبَّ

Sakın beni kınama ey 'Atîk! Zaten benim derdim bana yetti.

Bir aşkla yanıyorum ki, beni içten içe yakıp kül etti.

⁴³ el-'İkdü'l-ferîd, VI, 213-14; VII, 23; et-Tezkiretü'l-Hamdüniyye, VI, 147-48; el-Veşşâ, İshak b. Yahyâ, el-Müveşşâ (ez-Zarf ve'z-zürefâ), nşr. Mustafa Efendi Zihni, Matba'atü't-tekkadüm, 2.Baskı, Mısır, 1916, s. 109-110.

⁴⁴ Nesrû'd-dürr, VII, 181

beyitlerini okudu ve devamında:

لَا تَلْمِني وَأَنْتَ زَيْتَنِي لِي

Beni hiç kınama, o kızın güzelliğini bana anlatan sensin!

deyince İbn Ebû 'Atîk de

أَنْتَ مِثْلُ الشَّيْطَانِ لِلْإِنْسَانِ

Sen de insan suretine girmiş şeytansın!

şeklinde bir hakaret etti. Ömer yine ısrarla “*Vallahi o kızı bana benim vafettiğim şekliyle tarif eden sen değil misin!*” diye diretince İbn Ebû 'Atîk şöyle bir yorum yaptı: “*Yemin ederim ki sana musallat olan aynı şeytan bana da musallat oldu. Ancak farkımız şu: sen iğvasına kapılıp Şeytan'a paşa paşa itaat ederken, ben onun benden yana ümitlerini hep geri çeviriyorum. Dolayısıyla Şeytan beni yoldan çıkarmaya geliyor ancak her defasında ben onu yoldan çıkarıyorum.*”⁴⁵

8. İbn Ebû 'Atîk'te Mücûn örnekleri

Sosyal hayatta riayet edilmesi gereken ahlaki normlar ve edep kuralları bir dirençle karşılaştığında bu çoğu zaman bir edepsizlik ve ahlsızlık işareti olarak görülür. Hâlbuki edebiyatta ve mizah sanatında *mücûn*, yerine göre açsözlülüğün ve dobralığın bir başka adı olabilmektedir. Bu durumun en güzel örneklerinden bazıları İbn Ebû 'Atîk'in şu birkaç hikâyesinde görülmektedir:

Anekdot-32

İbn Ebû 'Atîk'in kızına âşık olan bir genç “*Kerimeniz vesilesiyle sevginize talibim*” deyince, delikanlının meramını bu kadar dolambaçlı bir üslupla anlatmasından rahatsız olan ve bir nebze de kıskançlık damarı kabaran İbn Ebû 'Atîk “*Daha dürüst davranıp, kızınızı becermeye talibim desene!*” dedi.⁴⁶

Aşağıdaki anekdotta ise, İbn Ebû 'Atîk'in muzip karakterinin, yaşanan bir hadiseyi birkaç dramatik aşamadan geçirerek olağanüstü bir senaryo haline nasıl getirdiği görülmektedir:

Anekdot-33

İbn Ebû 'Atîk, Kureys'in asil ailelerinden birinin kızıyla evliydi. Bu kadının düğün ve matemlerde musiki ve ağıt icrası yapan genç cariyelerden müteşekkil bir grubu vardı. Bir defasında bu kızlardan birine, kendisinin, kocası İbn Ebû 'Atîk için yazdığı bir şiirin sözlerini şarkı niyetine okumasını istedi. Cariye okumaya başladı:

⁴⁵ Zehrû'l-âdâb, I, 231; el-Eğânî, I, 103-105; el-Ezdî, İbn Zâfir, *Bedâi'u'l-bedâih*; y.y., t.y.; s. 34-35.

⁴⁶ Nesrû'd-dürr, VII, 180.

دَهَبَ إِلَٰهَهُ بِمَا تَعَيْشُ بِهِ وَقَمَرْتَ لُبَّكَ أَيُّمَا قَمَرٍ
أَنْفَقْتَ مَالَكَ غَيْرَ مُحْتَسِمٍ فِي كُلِّ زَانِيَةٍ وَفِي الْحُمُرِ

Allah sahip olduğun imkânları elinden aldı, kafayı da öyle bir dağıttın ki

Sayfa | 183

Bütün servetini edepsizce çarçur edip, fahişelere ve kadehlere harcadın!⁴⁷

Şarkı sözlerinin kendisi hakkında yazılı olduğunu bilen İbn Ebû 'Atîk de oradaydı. Şarkıyı icra eden kıza bu sözlerin kime ait olduğunu bilip bilmediğini sordu. O da "Sahibimizin (yani karının)" karşılığını verdi. Morali bozulan İbn Ebû 'Atîk hemen eline bir kâğıt kalem aldı ve okunan şarkı sözlerini yazmaya başladı, sonra da meclisten çıkıp gitti.

Yolda Hz. Ömer'in oğlu Abdullah ile karşılaştı. "Ey Ebû Abdurrahman! Biraz durur musun, seninle bir şey konuşacağım" dedi, sonra da "Bana şu satırları yazan birine ne yapmamı önerirsin?" diyerek beyitleri okudu. Abdullah "Olgunluk gösterip başışlamamı tavsiye ederim" dedi. İbn Ebû 'Atîk "Ancak benim bambaşka bir planım var. Vallahi bana bu sözleri sarf edeni gidip becereceğim" diye yemin etti. Kulaklarına inanamayan Abdullah, İbn Ebû 'Atîk'i önce ayıplamaya sonra da frenlemeye çalışarak "Allah seni bildiği gibi yapsın!" dedi ve oradan ayrıldı.

Bu hadiseden birkaç gün sonra İbn Ebû 'Atîk, Abdullah b. Ömer'le yolda tekrar karşılaştığında Abdullah yüzünü çevirip uzaklaşmaya kalkıştı, ancak İbn Ebû 'Atîk ısrarla karşısına geçip onu durdurdu ve "Ölümü gör, şu bir çift lafımı dinle!" diye yalvardı. Abdullah başını öte tarafa çevirip kerhen dinlemek durumunda kalınca İbn Ebû 'Atîk "Bilmiş olasin ki, bana o sözleri sarf eden o kişiyi gerçekten gidip becerdim!" dedi. İbn Ömer duydukları karşısında adeta çarpıldı, kafası allak bullak oldu, ne diyeceğini bilemedi. Dostunun iyice perişan olduğunu gören İbn Ebû 'Atîk bu sefer rahatlatmak için kulağına eğilerek "Allah iyiliğini versin, telaş edecek bir şey yok. Bana o hakaretleri yapan kişi karımdı" diye fısıldadı. Üzerinden büyük bir yük kalkmış olan İbn Ömer de gülüp İbn Ebû 'Atîk'i alnından öptü.⁴⁸

⁴⁷ Kimi kaynaklarda bu şiir bazı lafız ve ibare farklılıklarıyla birlikte şu şekildedir:

أَذْهَبْتَ إِلَٰهَهُ بِمَا تَعَيْشُ بِهِ فِي كُلِّ مُؤَمَّسَةٍ وَفِي الْحُمُرِ
دَهَبَ إِلَٰهَهُ بِمَا تَعَيْشُ بِهِ وَتَقَبَّيْتُ وَخَدَّكَ غَيْرَ ذِي وَفُرِّ

Malını son kuruşuna kadar fahişelerle yeyip içkiye harcadın
Allah servetini alınca, geride yalnız ve meteliksiz kaldın!

⁴⁸ el-'İkdü'l-ferîd, II, 301-302. Hikâyenin oldukça farklı versiyonları için bkz. Cem'u'l-cevâhir, s.31; Nesrû'd-dürr, VII, 177; el-Mürâh fi'l-müzâh, s. 31; et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye, IX, 371-72; Nihâyetü'l-ereb, IV, 7; İbn Hurdâzbihi, el-Muhtâr min kitâbi'l-lehv ve'l-melâhi, <http://www.saramusik.org/maktaba/mokhtar.pdf> sayfasından açılan dijital kitaptan, s. 19.

Anekdot-34

Halife Süleyman b. Abdülmelik, kâtibine “*Beldedeki muhanneslerin bir listesini çıkar (أَخْصِ الْمُخْتَبِينَ)*” şeklinde bir emirnâme yazdırıp valisi Osman b. Hayyân el-

Murrî’ye göndermişti. Ancak kâtip ‘saymak, sayımını yapmak’ manasına gelen أَخْصِ fiilini yazdığı sırada orta harfi teşkil eden ح üzerine farkında olmadan mürekkep sıçrattı. Böylece ibare “*Beldedeki muhannesleri iğdiş et (إِخْصِ الْمُخْتَبِينَ)*” anlamına gelmiş oluyordu.

Osman fermanı alınca bütün muhannesleri toplayıp bir hekime hepsini iğdiş ettirdi. Bunlar içerisinde meşhur muhannes ed-Delâl de vardı. İbn Ebû ‘Atîk bunu haber alınca “*İşte şimdi ed-Delâl’in okuduğu beyitin bir anlamı oldu*” dedi ve o beyiti okumaya başladı:

لَمَنْ طَلَّ بِدَاتِ الْجِي شِ أَمْسَى دَارِسًا خَلْفًا؟

Kime ait Zâtu’l-ceyş diyârındaki o harabeler ki hepsinin yerinde şimdi yeller esiyor?⁴⁹

9. Diğer bazı nükteleri

Aşağıda çok değişik temalara yer veren birkaç İbn Ebû ‘Atîk hikâyesi daha zikredilecektir. Bütün bunlardan çıkan önemli sonuç, kimi kaynaklarda dindarlığına yapılan özel vurguya rağmen, onun nispeten serbest bir dini hayat yaşadığı, hatta yer yer uçarı bazı uygulamalara başvurduğudur.

Anekdot-35

Bir defasında İbn Ebû ‘Atîk’in, asil bir atın sırtına kaya parçaları yükleyip onları Medine’nin dışına taşımakta olduğu, bu işlemi de birkaç defa tekrarladığı görüldü. İnsanlar kendisine ne yapmakta olduğunu sorduklarında ise şu yanıtı verdi: “*Ben bu kaya parçasının, kıyamet günü mahşer yerine çalım içerisinde gelerek dibinde işlediğim bazı halıtları huzur-u ilahide bir bir anlatıp beni rezil etmesinden korkuyorum. Bu yüzden şimdiden onu aleyhimde tanıklık yapamayacak bir hale sokuyorum!*”⁵⁰

Anekdot-36

Medine valilerinden biri İbn Ebû ‘Atîk’e içki (nebiz) içmesi dolayısıyla darp cezası vermişti. Hz. Peygamberin süvarisi olarak tanınan cengâver sahâbi Ebû Katâde b. Rib’î (ö. 54/674), cezanın uygulanmasından sonra yolda İbn Ebû ‘Atîk ile karşılaştı. Ona “*Yalnızca bir kadeh içtin diye mi seni darp ettiler yeğen?*” diye sorunca

⁴⁹ Cem’u’l-cevâhir, s.51-52; el-Eğâni, IV, 273; el-’İkdü’l-ferîd, VII, 55; Nesrü’l-dürri, VII, 179; el-Kâmil fi’l-luga, II, 195.

⁵⁰ el-Eğâni, II, 362.

İbn Ebû 'Atîk "Hayır amca, içtiğim şuna yakın bir şeydi" deyip aşağıdaki beyitleri okudu:

صِرْفٌ مِنَ الدَّارِومِ أَوْ مِنْ بَابِلَ أَوْ مِنْ بِلَاسَ يَشْمُهُمَا الْمَرْكُومُ
رَاحَ تَرْدُ الرُّوحِ بَعْدَ نُفُورِهَا وَبِحَا يِنَالُ شِقَاءَهُ الْمَحْمُومُ

Dârûm, Bâbil ve Belâs diyarının sek şarabı

Ki alır kokusunu nezlesi olan

Davet eder kaçan keyifleri yeniden

Şifa bulur hatta onunla sıtması olan

Ebû Katâde, oldukça sert bir nebizle kafayı dağıttığını anladığı İbn Ebû 'Atîk'e "Bence sana verdikleri ceza az bile!" yorumunda bulundu.⁵¹

Anekdot-37

İbn Ebû 'Atîk ile kuzeni Kâsım b. Muhammed arasında dedeleri Ebû Bekir es-Siddîk'ten kalan miras üzerinde devam eden bir davaları bulunuyordu. Kâsım bu davada oğlu Abdurrahman'ı vekil tayin etti. O sıralarda Yezîd b. Abdülmelik için bir köşk inşa ediliyor, özel hazır edilen defçiler, zurnacılar ve rakkâseler de ortama eğlence katıyordu. İbn Ebû 'Atîk bu cümbüslü ortamdan geçerek davanın görüleceği mahkeme binasına geçti. Duruşma başladıktan sonra Abdurrahman, hasmına karşı deliller ileri sürüp heyecanla kendisini savunurken İbn Ebû 'Atîk'in gözü dışarıdaki curcunaya takılmış, ortamdan tamamen kopmuştu. Nihayet mahkemenin o günkü safahatında Abdurrahman'ın, İbn Ebû 'Atîk'e bariz üstünlüğü dikkati çekti. İnsanlar, Abdurrahman tüm benliğini davaya vermişken, kendisinin niçin iştirak etmediği sorulduğunda "Valla benim ileri süreceğim deliller dışarıdaki zurnacının nağmeleri arasında zaten duyulmazdı" şeklinde bir espri yaptı.⁵²

Anekdot-38

Süleyman b. Abdülmelik hac işlerine bakmak üzere İbn Hazm'ı görevlendirmek istediğinde şair el-Ahvas, İbn Ebû 'Atîk'e

سَلِيمَانُ! إِذْ وَوَلَاكَ رَبُّكَ حُكْمَنَا
وَسُلْطَانَنَا فَاحْكُمْ إِذَا قُلْتَ وَاعْدِلْ
يَوْمَ حَجِيجِ الْمُسْلِمِينَ ابْنُ فَرْتَنَى
فَهَبْ ذَاكَ حَجًّا لَيْسَ بِالْمُتَّقَبَلِ

Ey Süleyman! Rabbin seni bizlere baş yaptığı zaman sözünde ve hükmünde adil ol! Zira geçen yıl Müslüman hacılara (Hz. Peygamberi ve Müslümanları bir zamanlar

⁵¹ İbn Düreyd, *Ta'lik min Emâlî İbn Düreyd*, <http://almostafa.info/data/arabic/depot/gap.php?file=001690-www.al-mostafa.com.pdf> adresinden açılan pdf formatlı kitap.

⁵² *Nesrû'd-dürr*, VII, 180.

hicviyeleriyle aşağılayan kadın şair Fertena'nın oğlu) İbn Fertena önderlik etti. Bilmiş olasın ki onun döneminde icra edilen hac ibadeti Allah katında muteber değildir!

şeklinde bir şiir okudu. Bunun üzerine İbn Ebû 'Atîk de el-Ahvas'a "*Hamdü senâlar olsun. Eğer rabbimin inayeti olmasaydı boşu boşuna hacca gitmiş olacaktım!*" diye bir espri yaptı.⁵³

İbn Ebû 'Atîk nüktelerinin bir kısmında ise, onun değişik alanlara dair yaşam tecrübelerinin kimi zaman mizahi kimi zaman da bilgece bir üslupla yansıtılmak istendiğini görürüz:

Anekdot-39

Bir gün İbn Ebû 'Atîk, Medine kadılığına bakan Ebû Bekir b. Hazm ile birlikte makamında oturuyordu. O sırada şikâyet için mahkemeye ceylan gibi iri gözleri olan yüzü peçeli bir hanım girdi. Ebû Bekir davayı dinledikten sonra "*Sence bu kadın, davasında haklı mı haksız mı?*" diye sordu. İbn Ebû 'Atîk "*Gözlerine bakılırsa bu kadın haklı*" deyince karar için kadının durumu iki dost arasında uzun süre münakaşa konusu oldu. Bu sırada içeride kadının da canı sıkıldı ve peçesini indirdi. Kadının son derece biçimsiz ve çirkin bir burnu olduğunu fark eden İbn Ebû 'Atîk "*(Gözler haklı diyordu ancak) burun kesinlikle haksız olduğunu söylüyor*" diyerek kelimenin tam anlamıyla çark etti ve dış görünüşe bakarak verdiği hükmün yanlışlığını itiraf etti.⁵⁴

Anekdot-40

Bir defasında İbn Ebû 'Atîk yolda oyun oynayan çocuklara rast gelmişti. Onlara "*Sizden ayrılmış beri hayatın tadı tuzu yok çocuklar!*" diyerek böylece onlara insan yaşamının en mutlu evresinin çocukluk çağı olduğunu ve iyi değerlendirilmesi gerektiğini öğütlemiş oluyordu.⁵⁵

SONUÇ

Nüktedan mizacı sayesinde erken dönem Müslüman mizahının seçkin örneklerinden bazılarını bizlere sunan İbn Ebû 'Atîk, bilhassa sahabe kişiliği dolayısıyla üzerinde önemle durulması gereken tarihsel bir karakterdir. Ona isnad edilen rivayetler muhtevastındaki nükteler dolayısıyla mizahi çerçevede bir değerlendirmeye tabi tutulabilir. Ancak bundan daha önemlisi, sözü edilen anekdotlar, sahabe ve tabiin nesillerinin sosyal hayatlarına, siyasi çekişmelerine, henüz şekillenmekte olan hadari yaşamın değişik alanlarına (seküler şiir, şarkı icrası, eğlence hayatı vb.) adapte olabilme kabiliyetine dair önemli ayrıntıları tasvir etmeleri dolayısıyla belgesel bir anlam ve değer de ifade etmektedir.

⁵³ *el-Eğânî*, IV, 232; *Şi'ru'l-Ahvasi'l-Ensârî*, s. 223, dipnot.

⁵⁴ *Nesrü'd-dürr*, VII, 180; *el-Mürâh fi'l-müzâh*, s. 31.

⁵⁵ *Nesrü'd-dürr*, VII, 181.

İbn Ebû 'Atîk hikâyelerinde sezilen derin hayat tecrübesine, yaşadığı çağa nispetle hayli yüksek bir hoşgörü standardının eşlik ettiği söylenebilir. Bununla birlikte kimi şairlerin bazı nazım ürünlerine yönelik edebi sataşmaları da meşhurdur. İbn Ebû 'Atîk nüktelerinin bir bölümü *edepsizler edebiyatı* biçiminde Türkçe'ye çevirebileceğimiz *mücûn (kaba mizah)* kategorisine dâhil edilebilirse de, sözü edilen materyal hiçbir zaman bu sanatın asıl öncüleri kabul edilen Ebû Nüvâs'ın veya Cemmâz'ınkiler (ö. 242/857) gibi tümüyle müstehcen özellikler taşımaz. Bu yönüyle onun, nispeten düzeyli bir *mücûn* erbabı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tansîs alâ şevâhidi't-Telhîs* (I-II), el-Matba'atü'l-Mısriyye, y.y., t.y.
- Habîb el-Bağdâdî, *el-Münemmak fî ahbâri Kureys*, thk. Hurşîd Ahmed Fârûk, 'Âlemü'l-kütüb, 1.Baskı, Beyrut, 1985.
- el-Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyin, *Nesrû'd-dürr fî'l-muhâdarât* (I-VII), thk. Hâlid Abdülğani Mahfûz, Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- el-Ahvas el-Ensârî, *Şi'ru'l-Ahvasî'l-Ensârî*, thk. 'Âdil Süleyman Cemâl, Şevki Dayf, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 2.Baskı, 1990.
- el-'Askerî, Ebû Hilâl, *Kitâbu cemhereti'l-emsâl* (I-II), nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm - 'Abdülmecîd Kutâmiş, el-Müessesetü'l-'Arabiyyeti'l-hadîse, 1.Baskı, Kahire, 1964.
- el-Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf* (I-XIII), thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî, Dârü'l-fikr, 1.Baskı, Beyrut, 1996.
- el-Câhîz, *el-Mehâsin ve'l-ezdâd*, Mektebetü'l-Hâncî, 2.Baskı, Mısır, 1994.
- el-Câhîz, *Kitâbu'l-biğâl*, http://search.4shared.com/postDownload/hu5nPRd5/_online.html adresinden açılan pdf formatlı kitap.
- el-Câhîz, *Kitâbu'l-hayevân* (I-VIII), nşr. Muhammed 'Abdusselâm Hârûn, Dârü'l-cîl - Dârü'l-fikr, Beyrut, 1988.
- Corc Ebu'd-denîn'in, <http://www.alfaseeh.com/vb/showthread.php?t=32663> sayfasından açılan Nazra müceze fî kitâbi *Nâkidu'l-Hicâz: İbn Ebû 'Atîk (Yazarı: Abdülazîz 'Atîk)* başlıklı makale.
- Ebû Hâmid, 'İzzeddîn, *Şerhu Nehci'l-belâga* (I-XX), thk. Muhammed Ebü'l-Fadl, İbrâhîm, Dârü İhyâi'l-kütübî'l-'Arabiyye.
- el-Evnebî, Ebû 'Ubeyd el-Bekrî, *Simtu'l-leâlî fî şerhi emâlî'l-Kâlî* (I-III), thk. Abdulazîz el-Meymenî, Matba'atü lecneti't-te'lîf ve't-terceme ve'n-neşr, 1936.
- el-Ezdî, İbn Zâfir, *Bedâi'u'l-bedâih*; y.y., t.y.
- İbn Hurdâzbih, *el-Muhtâr min kitâbi'l-lehv ve'l-melâhî*, <http://www.saramusik.org/maktaba/mokhtar.pdf> sayfasından açılan dijital kitap.
- el-Gazzî, Ebü'l-Berekât, *el-Mürâh fî'l-müzâh*, Haz. Es-Seyyid el-Cemîl, Matba'atü'l-medenî, 1.Baskı, Kahire, 1986,
- el-Husrî, el-Kayravânî, *Cem'ul-cevâhir fî'l-mülâh ve'n-nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dârü'l-cîl, Beyrut, 1987.
- İbn 'Asâkir, *Târîhu medîneti Dimeşk*, (I-LXX), thk. 'Amr b. Ğarâme el-'Amravî, Dârü'l-fikr, 1. Baskı, Beyrut, 1995.
- İbnü'l-Cevzî, *Ahbârü'n-nisâ*, thk. İhâb Kerîm, Dârü'n-Nedîm, 1.Baskı, 1991.

İbn Düreyd, *Ta'lik min Emâlî İbn Düreyd*, <http://almostafa.info/data/arabic/depot/gap.php?file=001690-www.al-mostafa.com.pdf> adresinden açılan pdf formatlı kitap.

İbn Hacer el-'Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb* (I-XII), Dâiretü'l-ma'ârifî'n-nizâmîyye, 1.Baskı, Hindistan, 1908.

İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve ebnâü enbâi'z-zemân* (I-VII), thk. İhsan 'Abbâs, Dârü Sâdir, Beyrut, 1994.

İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* (I-X), Dârü Sâdir, nşr. İhsân Abbâs, Bekr Abbâs, 1. Baskı, Beyrut, 1996.

el-İsfehânî, Ebü'l-Ferec, *el-Eğânî* (I-XXIV), thk. Semîr Câbir, Dârü'l-fikr, 2.Baskı, Beyrut, t.y.

el-İsfehânî, Râgıb, *Muhâdarâtu'l-üdebâ* (I-V), nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd, Dârü Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 2004.

el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi snâ'ati'l-inşâ* (I-XIV), Dârü'l-kütübî'l-mısriyye, 1922.

el-Kayravânî, el-Husrî, *Zehrü'l-âdâb ve semerü'l-elbâb* (I-II), thk. Yûsuf Ali Tavîl, Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1997.

el-Kayravânî, İbn Reşîk, *el-'Umde fi mehâsini's-şî'r ve âdâbih* (I-II), thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dârü'l-cil, 5.Baskı, Beyrut, 1987.

el-Kütübî, el-Vatvat, Ebü İshak Burhaneddin, *Gurerü'l-hasâisi'l-vâzıha*, Dârü Sa'b, Beyrut.

el-Marsifî, Seyyid b. Ali, *Rağbetü'l-âmil min kitâbi'l-Kâmil* (I-VII), Dârü'l-Fârûk li't-tubâ'a ve'n-neşr, Kahire, t.y.

en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb* (I-XXXIII), thk. Müfid Kumeyha, Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 2004.

er-Râfi'î, Mustafa Sâdık, *Târîhu âdâbi'l-'Arab* (I-II), haz. Muhammed el-Mensâvî, Abdullah el-Bahkîrî, Mektebetü'l-îmân, 1.Baskı, Mısır, 1940.

es-Se'âlibî, *Letâifü'z-zürefâ min tabakâtil-füdalâ (el-Lütf ve'l-letâif)*, thk. Adnân Kerîm er-Receb, ed-Dârü'l-'Arabiyye li'l-mevsû'ât, 1.Baskı, Beyrut, 1999.

es-Serrâc, Ebü Muhammed, *Masâri'u'l-'uşşâk* (I-II), Dârü Sâdir, Beyrut.

Şener Şahin, *Klasik Arap Edebiyatı'nda Sofra Mizahı -Tipler ve Temalar-*, Emin Yayınları, Bursa, 2011, s. 207-301.

eş-Şenterînî, Ebü'l-Hasan, *ez-Zehîre fi mehâsini ehli'l-Cezîre* (I-VIII), thk. İhsân 'Abbâs, Dârü'l-'Arabiyye li'l-kitâb, Libya-Tunus, 1979-1981.

et-Tenûhî, *el-Ferec ba'de's-şidde* (I-II), Mektebetü'l-Hâncî, 2.Baskı, Kahire, 1994.

et-Tevhîdî, Ebü Hayyân, *el-Basâir ve'z-zehâir* (I-IX), thk. Vedâd el-Kâdî, Dârü Sâdir, 1.Baskı, Beyrut, 1988.

el-Veşşâ, İshak b. Yahyâ, *el-Müveşşâ (ez-Zarf ve'z-zürefâ)*, nşr. Mustafa Efendî Zihni, Matba'atü't-tekkaddüm, 2.Baskı, Mısır, 1916.

ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (I-LII), Dârü'l-kitâbi'l-'Arabî, 1.Baskı, thk. Ömer 'Abdusselâm Tedmurî, Beyrut, 1987.

ez-Zemahşerî, *Reb'ü'l-ebâr ve füsûsu'l-ahbâr* (I-II), thk. Târik Fethî es-Seyyid, Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 2006.

el-Eğânî, VIII, 355; İbn 'Abdi Rabbih, *el-'İkdü'l-ferîd* (I-IX), thk. Müfid Muhammed Kumayha, Dârü'l-kütübî'l-İlmiyye, 1.Baskı, Beyrut, 1983.